

IRAK İŞGALİ: DİPSİZ KUYU*

Patrick Cockburn

Anglo-Amerikan işgalinden önce ve işgalden sonra Irak'a kaç defa gittiniz?

Ben Irak'a ilk defa 1978'de gittim, ondan sonra da sanırım elli-altmış defa daha. Bu gidişlerimde orada üç ay kaldığım da oldu, bir gecede geri döndüğüm de. Fakat orada kaldığım sürenin çoğunun İşgal sonrasında olduğunu söyleyebilirim. 1990'lı yıllarda kardeşimle birlikte Irak üzerine bir kitap yazmıştık; bu yüzden Bağdat'a vize alamıyordum ve ben de daha çok Kürdistan bölgesine gidiyordum. ABD'nin başını çektiği İşgal başladığında Kuzey'deydim. O şehirler düştüğü zaman Kerkük ve Musul'da bulunuyordum. Güney yolu açılır açılmaz da ana karayoluyla Erbil'den Bağdat'a hareket ettim. Şehirden ayrıldığımda yağma olayları sürüyordu. Ür-

*) NLR (II) 36, Kasım-Aralık 2005.

dün'e gitmek üzere yola çıktığımda da Enformasyon Bakanlığı ateşe verilmekteydi ve Bağdat'ın üstünü koyu bir duman kaplamıştı. Batı'ya doğru gittikçe, Irak'ın tipik vasıtalarından olan beyaz pikapların ganimet yüklü olarak ve Felluce'ye doğru yol aldığını görebiliyordunuz.

Geri döndüğünüzde direniş başlamış mıydı?

Evet, zaten direnişin şaşkırtıcı yönlerinden birisi, çok hızlı gelişmiş olmasıydı. Sanırım bunun sebepleri şimdiye kadar tam olarak açıklanabilmiş değil. Direnişin baş göstermesindeki hız hakikaten çok çarpıcıydı. Amerikalılar Haziran ayı başında, yani henüz işgalin gerçekleşmesinden sonraki birkaç ay içinde, kayıplar vermeye başlamışlardı. Her işgal kendine yönelik bir karşı koyuşa yol açar, ancak direnişin bu kadar çabuk gelişmesinin başka bir örneğini bulmak zordur. Britanyalılar 1917'de Bağdat'ı işgal ettiklerinde, onlara karşı bir isyanın başlaması için aradan üç yıl geçmesi gerekmişti. İkinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa'daki ya da Güneydoğu Asya'daki direnişçilerin hepsi, Irak'ta şimdi görülen isyandan çok daha uzun süreler sonra başlarını kaldırabilmişlerdi.

İki buçuk yılı aşkın bir süre Bağdat'taki hayatı gözlemlediniz. Orta sınıflardan yoksullara kadar orada yaşayan insanların çoğunun fiili koşullarında nasıl değişiklikler meydana geldi?

Iraklıların çoğunun Saddam'dan kurtulmak istemelerinin başlıca sebeplerinden birisi, Irak'a karşı uygulanan ve ekonomiyi büyük ölçüde harabeye çeviren (ağır etkileri bakımından 1991'deki Körfez Savaşı'nın ve İran'la sekiz yıl süren savaşın hasarlarının çok üstüne çıkan) Birleşmiş Milletler yaptırımlarından dolayı hayatın alabildiğine zorlaşmasıydı. Iraklılarda o günlerin bir daha yaşanmayacağı konusunda bir inaniş vardı; bir şekilde geri dönecek bir normal hayatları olsun istiyorlardı. Fakat, aradan iki ay bile geçmeden Amerikan İşgali'nin onlara normal bir hayat sağlamayacağını fark ettiler. Başından beri yerleşim birimlerine doğru düzgün elektrik verilemedi ve bu durum hiç düzelmedi. Yağmalar dur durak bilmeden devam etti. İlk başta Iraklıların çoğu, Saddam'ın düştüğü günlerde gözledikleri feci manzaralara birkaç gün, bilemediniz bir iki hafta sürecek hadiseler gözüyle bakıyorlardı. Çok geçmeden bu durumun kalıcı

hale geleceğini; daha doğrusu, felaketlerin asla sonunun gelmeyeceğini anladılar. Gündelik hayatlarındaki güvensizlik duygusu kronikleşecekti. Benim de sürecin nasıl tehlikelere gebe olduğunu fark etmem fazla zaman almadı, oysa İşgal'in ilk ayları, nasıl da huzurlu bir yakın gelecek vaat ediyordu. Bir arabaya atladığım gibi Bağdat'ın kuzeyindeki Samarra gibi kentlere, ya da batıda Ramadi ve Felluce'ye gidiyordum. Oysa bu tür yolculuklara çıkmak artık, Irak'ta daha önce hiç rastlanmadık, Birinci Körfez Savaşı günlerinde bile görülmedik derecede riskli hale gelmişti. 1991'deki Amerikan bombardımanları sırasında Bağdat'tan Musul'a gittiğimi hatırlıyorum; sulandırılmış yakıt aldığımız için arabamız bozulmuştu ve araçtan inip, hiç tehlike duygusuna kapılmadan yolda durup, gelip geçen araçlardakilere el sallayıp yardım istedik. Onun için, İşgal'den kısa bir süre sonra isyanın -ve eşkiyalığın- nasıl bir hızla yayıldığını anlamam zor olmadı. 1991 yazında da birçok suikast yapılmıştı. Amerikan askerlerinin saldırıya uğradıkları, öldükleri ya da yaralandıkları yerlere giderdim ve aradan birkaç saat geçmeden sevinçle havalara zıplayan, yolda kan lekelerinin veya bir aracın enkazının etrafında dans edip oynayan kalabalıklarla karşılaşırđım. Oysa bu İşgal'in gözden düşmesi gerçekten çok, çok hızlı oldu.

Ekonomik açıdan gelişmeler nasıl seyretti?

Orta sınıfa göre, toplumun temeli olan hukuk ve düzen bozulunca hayata güvensizlik egemen olur. Kaçırılma korkusu içindeki en varlıklı Iraklıların pek çoğu ülkelerini terk etmiş durumdalar. Ülke dışına önce en çok zengin olanlar kaçmış, onları hali vaktinde oldukça yerinde olan kesimler takip etmiştir. Şimdi de sıra, çok parası olmayan, ayda aşağı yukarı 300-400 dolar kazananların ayrılmasına geldi. Ne var ki güvenliğin ve iş imkânlarının olmayışı komşu ülkelerde de sefaleti körüklüyor; Ürdün ve Suriye'nin yanında, çok miktarda göçe sahne olan Mısır da bu kervana katılmakta. Meslek sahibi sınıflara bazı yardımlar sağlanmıyor değildir. Örneğin, Saddam döneminde fiilen hiç para alamayan öğretmenlere ve kamu görevlilerine ayda birkaç yüz dolar verilebilmektedir şimdi. Öğretmenlik yapmaları engellenmiş birçok insan da mesleklerine geri dönebilmektedir. Ancak bunun yanı sıra fiyatlar da tavana vurmuş durumda. Bağdat'ta mülk sahibi olanların şansına, gayri menkullerin değe-

ri ilk başta oldukça artmıştı –şimdilerde bir parça aşağıya inmiş olsa bile. Bilirsiniz, eskiden başkentte oturan Bağdatlı-olmayanların mülk edinmesine izin verilmiyordu.

Saddam'ın düşüşünden hemen sonra ülke içine muazzam bir otomobil (özellikle ikinci el araç) akışı olduğu da görüldü. Ancak bu araçların çok büyük bir kısmı çalıntıydı; bu yüzden daha sonra satılmak üzere Kürdistan'a ya da İran'a götürüldüler. Kürt şehirlerinin caddelerinde karşıdan karşıya geçmek tehlikeli olmaya başladı; Bağdat'ta çalınmış bu arabaları 600 dolar karşılığında satın alan bir sürü insan, nasıl direksiyon kullanılacağını dahi bilmeden yollarda cirit atmaya başladılar. İlk başta her türlü kuralın tam anlamıyla ayaklar altına alınması belli bir ekonomik faaliyete yol açıyordu gerçi. Sözcüğümü, arabanız çalınmışsa Sadoun Sokağı'nda bulunan ana çalıntı araba pazarına gidiyor ve size indirim yapılmasını isteyerek kendi arabanızı tekrar geri almaya çalışıyordunuz. Araba satıcılarının hepsi silahlı olduğundan yaygara koparmanız fiilen mümkün değildi; hatta arabanız İran'a satılmadan ya da Kürdistan'a götürülmeden önce elinizi çabuk tutmanız gerekiyordu. Tabii ki Paul Bremer'dan Geçici Koalisyon Yönetimi'nin üst düzey yetkililerine kadar herkesin adı gibi bildiği bir gerçektir bu. Ne var ki piyasadaki bu hareketlilik artışı, insanların ülke içinde isyanın ciddileştiğinin, suç oranının durmadan yükseldiğinin ve Amerikalıların ekonominin çeşitli kısımlarının kontrolünü devraldıklarının farkına varmaya başladıkları 2003'ün sonlarına doğru tavsamaya yüz tuttu. ABD'den gelen yetkililerin beceriksizliğinin de gidişata herhangi bir olumlu katkısı yoktu. Saddam döneminde doğal olarak canlılığını yitirmiş olan borsanın diriltilmesini bekleyebilirsiniz en azından, fakat Washington, Cumhuriyetçi Parti'yle güçlü aile bağlarına sahip yirmi dört yaşındaki birini gönderdi. O da borsa binası için gerekli anlaşmayı yenilemeyi unuttuğundan bir yıl içinde borsa da kalmadı. Yaklaşık altı ay sonra, Iraklı hissedarlar Felluce'deki İslami militanların durumuna düşmüşlerdi.

Şimdi daha düzenli ve daha iyi ücret alan profesyoneller, maaşlarını daha fazla güvensizliğe karşı kabul edilebilir bir karşılık, bugünkü durumu da açık bir düzelmeye olarak mı görüyorlar?

Her ikisi de denebilir. Bazıları, özellikle daha sakin bölgelerden gelen Şiiler, bu durumu makul bir dengelenme olarak görüyorlar; ge-

nelde Sünniler -özellikle de son derece tehlikeli olan batı Bağdat'ın mahallerinden geliyorlarsa- bunun tersi yorumda bulunuyorlar.

İşgal'den şüphe götürmez şekilde kazançlı çıkanlar kimler?

Genelde Kürtler bu durumdan büyük fayda sağladılar. Erbil'de ya da Süleymaniye'de yüksek bir binanın tepesine çıkarsanız, Türkleri yatıştırmak için gelen çoğu Türk-Kürt şirketlerinin yürüttüğü şantiyeleri, vinçleri ve iş makinelerini görürsünüz. Halbuki Bağdat'ta kente şöyle bir baktığımızda, son iki buçuk yılda oraya akıtılmış olan milyarlarca dolara rağmen, gözünüze çarpan tek şey, Saddam'ın devrildiği sırada yapmakta olduğu devasa camilerin etrafındaki birkaç kırık dökük iş makinesidir. Onların dışında hemen hiçbir şey yoktur.

Orta sınıfa ait olmayanların, işçilerin ve yoksulların hayatları nasıl?

Onların hayatı giderek kötüleşiyor. 1990'lı yıllarda yaygın bir yoksulluğa ve sefalete yol açan Birleşmiş Milletler yaptırımları, bir ailenin karnını doyurmaya bile yetmeyen karnelerle temin ettikleri yiyeceklerle ancak hayatta kalmayı başaran muazzam bir işsizler ve yarı-işsizler kitlesi doğurdu. İşgal Baas rejimini ortadan kaldırdığında, Kürdistan'daki birkaç şehri istisna sayarsak, herkes umutsuz bir şekilde iş bulma derdine düşmüştü. Yaptırımlar sona erdiği için birçok insan ekonomide bir dönüşüm gerçekleşeceği beklentisine girdi, ancak böyle bir canlanma hiçbir zaman olmadı. Şimdi ülke, her şeye bulaşmaya hazır milyonlarca çaresiz ve işsiz erkeklerle dolu. Askeri karakolların dışına çıktıklarında her an havaya uçurulma riskiyle karşı karşıya gelecek olmalarına rağmen orduya (veya adam kaçıran çetelere) katılmak için kuyruklar oluşturuyorlar. Bugün milis toplamanın son derece kolay olmasının sebeplerinden birisi bu; 'ne iş olursa yaparım' diyen sürüyle insan dolaşüyor ortalıkta. Yalnızca Kürdistan'ın bazı bölgelerinde birkaç tercih şansı var. Bu yörelerin insanları, daha az para kazanıp öldürülme riskini göze alacakları bazı yerel milislere katılmanın dışında, bir inşaatta çalışma seçeneğini tercih edebilecek fırsata sahipler.

Daha çok Bağdat'tan ve onun etrafındaki bölgeden izlenimler aktardınız. Daha güneyde, Basra'da neler oluyor, oradaki koşullarda önemli farklılıklar görülüyor mu?

Güneyde bir parça ekonomik faaliyet var, ancak sürekliliği hâlâ pamuk ipliğine bağlı. Basra'daki yoksulluk Bağdat'takinden bile felaket. Basra ile Bağdat arasındaki geniş bölgenin büyük kısmında, gelip geçenleri soymak amacıyla köylerin genellikle ana yolların kenarında kurulmuş olduğu on dokuzuncu yüzyıl başındaki koşullara geri dönüş var gibi. Şimdi de yoldan geçen kamyonların önüne dikilerek geçimlerini sağlayan soyguncu köyler görüyoruz. En tehlikeli yerlerde kamyon şoförlerini kaçırp mallara el koyuyorlar. Ben her zaman, ülkenin farklı köşelerindeki durumu anlamamanın en iyi yolunun Bağdat'taki kamyon parklarına gitmek ve oradaki şoförlerle konuşmak olduğunu düşünmüşümdür. Yolun hangi kısmını kimin kontrolünde bulundurduğuna, nerelerde hangi haydut çetelerinin borusunun öttüğüne, en tehlikeli yan yolların ve köylerin nerede olduğuna dair en doğru bilgi onlardadır. Ülkenin her köşesinde farklı koşullar hüküm sürdüğünden ve bu koşullar inanılmaz derecede ağır ve tehlikeli olduğundan, tüm bunlara ilişkin ansiklopedik bilgileri onlardan öğrenebilirsiniz. 2004'te yapılan ABD başkanlık seçiminden önce, zamanın başbakanı İyad Alavi, Washington'a yaptığı bir ziyarette, 18 Irak eyaletinden 14'ünün tamamen güvenli bir hale geldiğini sevinçle açıklamıştı. Oysa bunun katmerli bir yalan olduğunu Irak'ta herkes biliyordu; bu bilgide hiçbir doğruluk payı bulunmaması bir kenara, öldürülme ya da kafasının kesilme riskini göze almadan hiçbir gazeteci bunun tersini kanıtlayamazdı. Durum bugün de büyük ölçüde hâlâ aynıdır.

Yaptırımların etkisi sonucu Irak'taki altyapı durmadan kötüleşmekteydi. Altyapı konusunda durum yine aynı mı, yoksa İşgal'den bu yana -özellikle elektrik ve su temini konusunda- herhangi bir değişiklik oldu mu?

Elektrik dağıtımı Bağdat'ta daha da kötüleşti. Körfez Savaşı'ndan sonra Saddam, elektrik santralleri Amerikan füzeleri ve bombaları yüzünden ağır hasar görmesine rağmen, elektrik dağıtım sistemini oldukça etkili bir şekilde işler tutabilmişti. Anglo-Amerikan işgalinden sonraysa aynı başarı sağlanamadı. Yolda hangi Iraklıyı çevirip sorsanız, bu durumun Amerikalıların ya beceriksiz olduğunu ya da kasten şebekenin işlemlerini sabote ettiklerini gösterdiğini söyleyecektir size. Gerçekte, İşgal'den sonraki bu başarısızlığın çeşitli se-

bepleri bulunuyor. Bir kere, Amerikalılar ülkeye saldırdıklarında, Baas hükümetiyle, dağıtılan elektrik miktarını arttırmaya yönelik çeşitli projelerin sözleşmeleri ya imzalanmıştı ya da imzalanmak üzereydi. Bremer bu anlaşmaların hiçbirini dikkate almadı ve Amerikan şirketleriyle yeni sözleşmeler yaptı, ki bunun esas anlamı birkaç yıl boyunca sistemde tek bir ilerleme kaydetmenin beklenmemesi gerektiği idi. Sonra, sözleşmeler gereği çalışmalar başladığında ve yeni şantiyeler kurulduğunda, rüşvet iddialarının ayyuka çıktığı görüldü. Aslında bu manzara bütün ekonomik projeler için geçerlilik taşımaktadır, ama altyapı çalışmalarında özel bir durum söz konusuydu: 50 milyon dolarlık bir sözleşme bir kâğıt parçasına çiziktirilmiş üç satırdan ibaret olurdu. Ülkenin parçalanması da elektrik kıtlığına katkıda bulundu. Basra'da ulusal elektrik şebekesi Saddam dönemindeki kadar bile çalışmıyor, bu yüzden Basra eyaletinin başkenti ile diğer şehir ve kasabalarda büyük sıkıntı çekiliyor. Son olarak da elektrik direklerini hedef alan direnişçilerin saldırılarını not etmek gerekir (bu bölgedeki direnişçiler, Fransa'daki makilerin* çoğu gibi arkaik düşünceli insanlardı). Uzman düzeyindeki insanların ekonominin zayıf halkalarının neler olduğu konusunda çok dikkatli sözler sarf ettiklerini görebilirsiniz.

Saldırıdan sonraki ilk kışta, Iraklıların çoğu koşulların daha iyiye gitmesini beklemiyorlardı zaten. Ancak şimdi üçüncü kışa giriyoruz ve son aylarda hâlâ günde sadece iki saat (Bağdat'ta dört saat) elektrik verilebiliyor. Bakanlıklar ve oteller gibi kamu binaları ile diğer büyük yapıların hemen hepsi kendi dev jeneratörleriyle çalışıyorlar. Sokaklarda, bir lambayı aydınlatmak ya da bir televizyonu çalıştırmak için kurulan küçük, genellikle Çin yapımı jeneratörler görebiliyorsunuz, gelgelelim Irak gibi sıcak iklimli bir ülkede hâlâ yeterince derin dondurucu, hatta buzdolabı yok. Bu da gıdaların saklanmasını fiilen imkânsız hale getiriyor, halk gününbirlik yiyecek satın almak zorunda kalıyor ve alışveriş bütçeleri normalden iki-üç kat daha fazlaya çıkıyor. Su dağıtımını da genellikle kötü işliyor, üstelik su çoğunlukla çamur gibi akıyor. Geçen yıl boyunca bir hafta, bazen on gün süren ani su kesintilerine rastlandı; muhtemelen sabotajlar sonucunda Bağdat'ın çeşitli kesimleri susuz kaldı. Güney Irak'ta suyun kalitesi genellikle kötü, ama halkın büyük kesimi za-

*) Makiler, İkinci Dünya Savaşı'nda Fransız direnişçilere verilen isimdir. (ç.n.)

ten hemen hiçbir yerde temiz su bulamıyor. Son on beş yılda en yüksek oranlara ulaşan bebek ve küçük çocuk ölümlerinin temel sebeplerinden birisi bu.

Kadınların koşullarında gözle görülür bir değişiklik var mı?

Bugünlerde bir okuldan çıkan genç kızlara bakarsanız, çoğunun başörtüsü taktığını görürsünüz. Bu, saçların görünmemesini gerektiren dinsel sebeplerden kaynaklanıyorsa durumu anlayabilirsiniz; bir güvenlik önlemi olarak uygulandığında da başlarında bir parça saç görebilirsiniz. Dindarlığınızdan kuşku duyanlar size karşı çok kolay bir misillemeye ya da cezalandırma eylemine girişebilirler. Öte yandan, çok ciddi bir kaçırılma korkusu da söz konusudur. Yaygın bir kanıya göre, eğer insan kaçırıcılar karşılarında başörtüsü takan bir genç kız görürlerse, o zaman kızın geleneksel bir aileden geldiğini, kız geleneksel aileden geliyorsa da güçlü aşiret bağları olabileceği için onun karşılığında fidye istemenin pahalıya patlayıp tehlikeli olabileceğini, çünkü kızın akrabalarının öç alma ya girişebileceklerini düşüneceklerdir. Bu tür kanıların ne ölçüde doğru olduğunu ya da gerçeği yansıtmadıklarını bilmiyorum. Kadınların hakları 1990'lı yıllarda, ekonomik durum kötüleştikçe dinsel kuralların baskınlaşması ve rejimin gün geçtikçe itibar kaybetmesi yüzünden zaten oldukça azaltılmıştı. Baas hükümeti, bu koşullarda tabanını korumak için kendini daha İslami gösterme manevrasından medet ummuştu. İşgal döneminde kadınların hakları -en azından kâğıt üzerinde- daha fazla budanmış değil. Fakat, yeni anayasal düzenlemede bölgesel yasalar ya da eyalet yasaları federal yasalar karşısında önceliğe sahip olacaksa, o zaman herhangi bir Şii bölgesindeki kadınların konumunun, miras ve boşanma gibi önemli konularda daha fazla kötüleşeceğinden şüphe etmemek gerekecektir.

Sizin anlattıklarınıza bakarsak, bugün Irak'ta meydana gelen hasarın önemli bir kısmının (en azından yarısının, hatta daha fazlasının), çok uzun yıllar boyunca toplumun dokusunu baştan aşağı tahrip etmiş bulunan Birleşmiş Milletler'in ülkeye uyguladığı ambargodan kaynaklandığı sonucunu çıkarmak tamamen yerinde. Baas rejimi acımasız derecede baskıcıydı, ancak siyasi baskı ile toplumsal yapının dağılması birbiriyle kıyaslanabilecek süreçler değildir. Sözgelimi, Saddam dön-

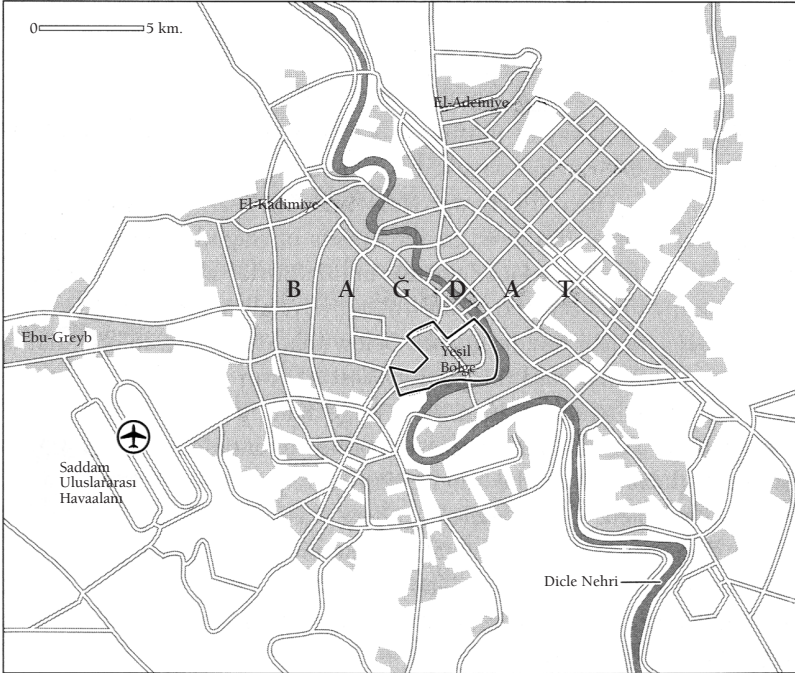
minde insan kaçırmaya kimse cesaret edemezdi. Çok katı bir polis sistemi söz konusu olduğundan, meydana gelen erozyonların etkileri kontrol altına alınıyor ya da gizleniyordu, fakat Baas örtüsü ortadan kalkınca, yaptırımların baskısı sonucu toplumsal yapıda meydana gelen tahribatın ve toplumun bütün dokusunun çözülmesinin ne boyutlara vardığı bütün çıplaklığıyla ortaya çıktı. Bu yüzden, durumun kontrol altına alınmasını sağlayabilecek ufacık bir devlet nüvesi bile bırakmadan her şeyi yerle bir eden İşgal, muazzam bir anarşik dürtüler ve çaresizlik eylemleri çığını harekete geçirdi. Etkisini bununla eşzamanlı olarak gösteren bir diğer darbe de, hiçbir planlama yapılmadan ve bölgenin gerçeklerinden bihaber olarak gerçekleştirilen, dolayısıyla ortadan kaldırdığı yerel yönetimlerin yerine tek bir kurum dikemeyen yabancı işgalinin kendisiydi. Öyleyse, Birleşmiş Milletler'in ve Amerika Birleşik Devletleri'nin eylemlerinin sonucunun bir tür Hobbes'cu manzara ortaya çıkardığını söyleyebilir miyiz?

Evet, durumu böyle tarif etmek yerinde olacaktır. Şimdi her açıdan durum muazzam derecede daha kötü olduğundan, uzunca bir dönem uygulanan yaptırımların yol açtığı tahribatın üstündeki örtü de ortadan kalktı. Yaptırımların etkisi, bugün Bağdat sokaklarında olağanüstü derecede çok sayıda insanın öldürülmesinden daha az dramatikti. Fakat, kötü beslenme, bebek ölümlerindeki korkunç artış, 1990'lı yıllarda ekonominin tamamen çöküşü gibi etkenler Irak'taki hayat standartlarını dibe vurdurmuştu ve daha önce Yunanistan'inkinden biraz geride olan ortalama standartlar, Mali'nin ve yoksul Batı Afrika ülkelerinin düzeylerine inmişti. BM yaptırımları, işgalden bile önce, ortalıkta gezinen ve her şeyi yapmaya hazır devasa bir başıboş insan kitlesi yarattı. Bu fenomenin ilk gerçek ifadesi de Bağdat'ta ve Irak'ın diğer şehirlerinde yaşanan yağmalamalar oldu. Şehir yağmalanırken ben Musul'daydım. Sabahleyin oldukça sevinçli bir atmosfer hâkimdi şehre. Sonra insanlar yavaş yavaş bunun çok da eğlenceli bir durum olmadığını, çünkü bir anda her şeyin - sadece dükkânlar ve mağazalardaki değil, ayrıca bankalar, bürolar, okullar ve hastanelerdeki her şeyin- çalınmış olduğunu fark etmeye başladılar. Üstelik bu tabloya Irak'ın her köşesinde tanıklık edildi.

Kuşatma altındaki bir öğretmen ya da beş parasız kalmış bir eski işçinin bakışı karşısında Amerikan ordusunun üst düzey yetkililerinin ya da istihbarat kuruluşlarının gözüyle geleceğe bakacak olursak, ge-

çen yıl askeri durumda kötüleşme devam etti mi, yoksa taktik anlamda daha istikrarlı bir dönem mi yaşandı?

Bence ABD'nin konumu bir parça daha kötüleşti. Yol kenarına atılan bombalar daha ayrıntılı biçimde planlanır oldu; ayrıca, geçtiğimiz aylarda üst düzey -bazen çok da üst düzeyde olmayan- devlet görevlilerine, subaylara, vb. yönelik, büyük bir titizlikle ve etkili istihbarata dayalı olarak tasarlanmış suikastlar artmaya başladı. Bağdat'ın güneyi ve batısındaki Sünni semtleri geceleri kısmen direnişçilerin kontrolüne girer oldu. Hükümetin bu durumun önüne geçmesini güçleştiren sebeplerden birisi, bu semtlerin şehrin dışındaki Sünni mahalleleriyle bağlantılarının olması, dolayısıyla direnişçilerin Fırat üzerindeki Sünni bölgelerinden, Ebu Gureyb yoluyla Bağdat'ın batısından ya da Sünni kasabalardan, aynı derecede militan güçlerin toplandığı Bağdat'ın güneyine hareket edebilmesiydi. El-Ademiye'deki büyük bir adacığı istisna sayarsak, Doğu Bağdat, toplamda kentte yaşayanların yüzde 70-80 kadarını oluşturan (tabii kesin sayıları hiç kimse bilmiyor) Şiiilerin yoğun olarak toplandığı bir bölgedir.

ABD'nin direnişe ilk gösterdiği tepki, bunun Saddam rejiminin ortakalan 'kuyruklar'ın ya da birkaç yabancı fanatiğin işi olduğunu söylemekti. Bu vahim bir yanlış değerlendirme olduğu halde Amerikalı yetkililer bu gerekçeye inanmayı tercih ettiler. Böylece genel durumu kendi akıllarından bile geçmeyen derecede kötüleştirdiler. Nisan 2004'te Bağdat'tan Felluce'ye giden yolda kurulan pusuları hatırlıyorum, mesela. ABD askeri komutanlığı yolun direnişçilerin denetiminde olduğunu kabullenmeyi reddettiğinden, sözleşmeli işçi olarak Ohio'dan ve Mississippi'den getirilmiş, korkudan dehşet içindeki kamyon şoförlerinin kullandığı petrol tankerleriyle yol boyunca askeri korumalı konvoylar oluşturulur, yine de roketle fırlatılan bombalardan ve ağır makineli ateşlerinden kurtulmak mümkün olmazdı; yol boyunca havaya yoğun siyah bulutların yükseldiğini görebilirdiniz. ABD'nin ve İngiltere'nin politikası bir Irak ordusu ve polis gücü yaratmaktır; ancak bu güçlere devşirilen Iraklılar, her ciddi çatışmada ya ortadan kaybolmuşlar ya da karşı tarafa geçmişlerdir. Kasım 2004'te, ABD'nin büyük bir tantanayla yerel güçler oluşturduğunu ilan ettiği Musul'da direnişçiler bir ayaklanma başlatınca, isyanın daha ilk gününde yaklaşık 3 bin polis görevlisi ya evlerine kaçmış ya da taraf değiştirmişti; aynı şekilde 30 polis karakolu ele geçirildi ve 40 milyon dolarlık malzeme ve teçhizata el kondu. Oldukça ironiktir ki, Beyaz Saray'ın gözlükleriyle bakıldığında Musul'un son derece tehlikeli bir yer haline geldiği, Irak'ın en büyük ikinci kentinin asilerin eline geçtiği pek bir haber konusu bile yapılmıyordu. Hiçbir gazeteci öldürülmeden oraya gidemeyeceği için, 1968'te Hue'nin Vietkong'un eline geçişi -ve ABD'nin Vietnam travmasının sebebi olan diğer olaylar- gibi bu olay da tam bir sessizlikle geçirilmişti.

ABD'nin kendine sadık bir Irak ordusu kurma çabaları şimdiye değin büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İyi maaş verildiği için para yüzünden orduya katılan Iraklılar savaşmakta genellikle isteksizdiler. Şu anda ordunun ve paramiliter polis güçlerinin 80 bin kişilik bir kuvvet olduğu söylenmektedir (fakat bu rakam 40 bini geçmiyor olsa gerektir, çünkü komutanlar durmadan kendi birliklerine ödenek ayrılmasını istemekte ve daha sonra bu paraları kendi adamlarına aktarmaktadırlar; sadece 300 kişinin olduğu bir birliği 600 kişilikmiş gibi gösterdiklerinde kendi ceplerine bir hayli para kalmaktadır). Kürt istihbaratı, Kerkük gibi yerlere giden Arap birlik-

lerini takip ettiğinde, aslında ancak 400 kişiden menkul olan bir birlikte 1,200 kişi gösterildiğini saptamıştı. Bu yüzden, Irak'ın silahlı güçlerinin fiilen kaç kişiden oluştuğunu ya da dengeler değiştikçe kimlerin hangi tarafta yer alacağını bilmek fiilen hâlâ imkânsızdır. Britanya ordusu, Basra'daki polis gücünün ya tarafsız davrandığını ya da düşmanca tavır aldığını gözlemişti. İlk başta, polis içindeki yalnızca bazı serseri ruhlu memurların 2 Britanya askeri ele geçirildiğinde onlara karşı çıktığını iddia ediyorlardı, oysa polis gücünün hepsinin düşmanca duygular beslediği, ya da içlerinde potansiyel bir düşmanlık taşıdıkları çok açıktır. İşgal'den iki buçuk yıl sonra, hükümet üyeleri size, eğer ABD ülkeyi yarın terk ederse Batı Bağdat'ın büyük kısmının hemen isyancıların eline geçeceğini söyleyeceklerdir.

Öyleyse doğrudan direnişe bakalım. Direnişin bu derece hızlı ortaya çıkmasının büyük bir sürpriz olduğunu ve tarihte pek eşine rastlanmadığını söylediniz. Buna bakarak, Baas rejimine ilişkin değerlendirmelerimizi gözden geçirmemiz gerekir mi? Baas rejimine dair genel izlenim, onun istisnai derecede acımasız bir diktatörlük olduğu, kuruluşunun ilk yıllarında, bölüşümcü yeteneği ve idari becerikliliğiyle belli bir modernleştirici dinamizm sergilediği, ama daha sonraki yıllarda, İran ve Kuveyt'le girişilen savaşlarda yaşanan başarısızlıkların ardından tamamen izole edilmiş bir aygıtla dönüştüğü, şiddete başvurmaktan ve tepede bir klan dayanışması sergilemekten başka kozu bulunmadığı, şeklindedir. Bu konuyla ilgili popüler bir kitabın başlığında yer alan fikir de, Baas'ı yerinde tutan etkenin 'korku' olduğu yönündeydi. Sizin görüşünüzce, bu hâlâ inandırıcı bir açıklama tarzı mıdır, yoksa direniş bunun asla tam anlamıyla doğru bir resim olmadığını, şöyle ki, Saddam rejimi ne derece korkutucu olursa olsun, hâlâ kendini davaya adanmış militanlara sahip olduğunu ve ülkedeki yedekler içinde hâlâ dikkat çekici ölçüde gerçek bir desteğe sahip olduğunu mu ortaya koymuştur? Burada belki de, ikisi de savaş kendileri açısından (1941'de ve 1944-1945'de) kötüye gittiğinde önemli bir halk desteğiyle hareket edebilen Alman ve Sovyet diktatörlükleriyle bir karşılaştırma yapılabilir. Saddam'ın düşüşünden sonra Baas rejimi için de böyle bir desteğin devam etmesinin mümkün olduğundan söz edilebilir mi?

Saddam rejiminin temeli (bu aynı zamanda onun devamı olan güçler için de geçerlidir), gerçekte monarşiyi destekleyen şehirlerde-

ki Sünnilere değil, kırsal bölgelerdeki Sünnilere dayanıyordu. Rejime Tikritilerin ve Saddam'ın kendi aşiretinin egemen olduğuna da şüphe yoktu. Bir bakıma, tam bir aşiret rejimiydi. Bu yüzden direniş de, çok açık bir şekilde, öncelikle kırsal bölgelerdeki Sünnilerde destek buldu. Rejimin sonuna gelindiğinde, Saddam'a çok da hayranlık duymuyor olabilecek ikinci bir Baasçılar kademesi ön plana çıktı ve daha ilk aşamadan itibaren direnişin temelini bu güçler oluşturuyor gibi görünmektedir. Bu noktada, aşiret bağlılıklarının yanı sıra Bremer'in orduyu ve Baas Partisi'ni dağıtmasının da onların sergilediği direnişe önemli katkılarda bulunduğunu ayrıca belirtmek gerekiyor.

Bu direniş çok büyük bir etkiye sahip oldu. Batı Kerkük eyaletindeki büyük bir Arap şehri olan Havice'de, yerel güçlerin ona karşı suikast düzenlemeye çalışıp durduğu Amerikan yanlısı belediye başkanının bana, Baas Partisi üyesi oldukları için bütün doktorları işten çıkarmak gerektiğinden hastaneyi kapatmak zorunda kaldığını söylediğini hatırlıyorum. Yerel bir okulun müdürü de aynı şekilde Baas Partisi üyesi olduğu için kovulmuştu ve onun yerine, görevi devralırken dizlerinin tir tir titrediği söylenen Kerkük'lü bir Türkmen getirilmişti. Yörenin gençleriyle konuştuğumda, bana, eski okul müdürüne gidip durumu protesto etmek için okulu yakmayı planladıklarını ve müdürün de kendilerini bu niyetlerinden vazgeçirmeye çalıştığını anlatmışlardı. Irak devletinin dağılışı bütün Sünni bölgelerde, özellikle kırsal alanlardaki yerleşim birimlerinde devasa bir toplumsal etkiye yol açtı. Ancak ben, buna gösterilen tepkinin -isyancıların dayanağını Saddam rejiminin temelini oluşturan aynı insanlardan aldığı söylenmekle birlikte- esasen Saddam'a bağlılık gösterisi olup olmadığından kuşkuluyum. Direnişin hiçbir noktasında Saddam'ı *geri getirmeye* yönelik bir çağrı yapılmamıştır.

ABD'nin bu ülkede küçümsediği şeylerden birisi, geleneksel bağlılıkların ne denli kuvvetli olduğuydu. Kenan Makiya Beyaz Saray'a, rejimi devirince Irak'ı elde tutmanın çok kolay olacağını, çünkü geriye bir boş levha (*tabula rasa*) kalacağı fikrini aşılarmıştı (Amerikalılar ve Irak muhalefeti, fiilen diledikleri her şeyi yaptırabilirlerdi Iraklılara!). Bana kalırsa, tablo her zaman için tam tersiydi. Iraklıların devlete duydukları sadakatten çok daha başka bağlılıkları (bölgesel, cemaatçi ve aşiret bağlılıkları) vardır. Saddam tarafından bir derece manipüle edilmesine ve gözden düşürülmesine rağmen, Irak milliyetçiliği hâlâ potansiyel gücünü korumaktadır.

Milliyetçi direniş, oldukça erken bir aşamadan itibaren, Suudi Arabistan ve başka ülkelerden para yardımı alan ve bu yüzden kısa süre içinde direnişin hassas köşelerinden birini oluşturan İslami gruplarla belirli anlaşmalar üzerinden yürütülüyor olmalıdır. Ağustos 2003'ten sonra toplu bombalama eylemleri başlamıştır örneğin: Necef'te bir araba bombasıyla Irak İçin İslam Devrimi Yüksek Konseyi'nin (SCIRI) başkanı El-Hâkim öldürülmüş, BM binası yerle bir edilmiş ve Kızıl Haç saldırıya uğramıştır. Bu eylemlerin hepsinin de belirli stratejik hedefleri söz konusuydu. BM elçisi de Mello, uluslararası kabul görebilecek bir rejimi yerleştirmek için Bremer'a yardım etmek üzere Bağdat'taydı. Washington, BM'nin Irak'taki varlığından pek hoşnut olmasa da onu kullanabileceğini düşünüyordu. Direnişçilerse BM'nin İşgal'i örtecek bir paravan olarak kullanılabilirliğini anladılar ve Amerikalılarla Britanyalıların işgalin sorumluluğunu paylaşırma çabalarının önüne geçerek, ABD'yi tecrit etmek üzere BM'yi hedef aldılar.

Peki ama, toplumsal bir figür olarak bir Baas militanının 2003 yılında hâlâ varlığını sürdürüyor olabileceği kanısında mıydınız? Baas Partisi'nde ya da devlette, İşgal'e karşı eylemleri yaygınlaştırmayı sağlayan ikinci bir katman bulunduğu dikkat çektiniz. Görünüşte ezici bir güce karşı bunca şiddetle karşı koyma riskini niçin göze alıyorlar dersiniz? Direnişin hızına ilişkin olarak akla gelen iki yorumdan söz ediliyor. Birincisi, Irak'ın geleneksel olarak bir şiddet toplumu olduğu, bütün ülkenin bir silah denizine dönüştüğü ve devletin eli kolu bağlanınca, merkezi odağı bulunmayan bir direnişin, beraberinde haydutluğu da patlatarak (yani, sizin de anlattığımız kent yağmalarının kırsal versiyonunu ortaya çıkararak) her tarafa yayıldığı yönünde. Diğer açıklamaysa, rejim bir iskambil destesi gibi çökmüş olmasına rağmen, Amerikalılar Bağdat'ı alınca bir gerilla savaşının başlatılmasına yönelik bazı hazırlıklar yapılmış olduğunun, zaten bu yüzden, önceden hayli etkili bir silah gücüne ve zengin deneyime sahip bir yeraltı örgütlenmesine gidilmiş olmasından dolayı, direnişin çok çabuk biçimde örgütlenebildiğinin altını çiziyor.

Söylediklerinizde bir gerçek payı olmalı, aksi takdirde direnişçilerin bu kadar hızlı biçimde silaha sarılabilmeleri mümkün olmazdı. Para ve silah dağıtımı ile ilk hedeflerin gösterilmesini büyük ihtimal-

le, Saddam'ın düşüşünden önce kurmuş olduğu örgütlenmeden kalanlar yapmıştır. Daha sonraysa, ABD ordusu İşgal'in neredeyse hemen ertesinde Sünni nüfusun çoğunda büyük bir öfke doğurduğundan, köylerdeki arama tarama baskınları, göstericilerin üzerine ateş açılması, tutuklamalar ve hırsızlık gibi olaylar sonucunda infiale kapılan kırsal bölgelerdeki bütün Sünnilerin direnişte yar aldığını söyleyebiliriz sanırım. Birkaç ay içerisinde, yeni hükümetin yanında saf tutan Sünni bölgelerdeki sınırlı sayıda insan bile dehşetli korkuya kapılmış durumdaydı ve ya öldürülüyorlar ya da saf dışı bırakılıyorlardı. Kasım 2003'e gelindiğinde, Washington işlerin ne kadar ciddiye bindiğinin farkına varmış ve bu yüzden de, ertesi yıl ABD'de yapılacak başkanlık seçimlerinden önce direnişin hızını yavaşlatmak için aniden ödün vermeye başlamıştı. Öte yandan, direnişteki örgütlenme derecesi de abartılmamalıdır. Bazı inisiyatiflerin kullanılması ve bazı şeylerin kolayca örgütlenmesi gerilla savaşının doğasından gelmekle birlikte, savaşı yürüten grupların karmakarışık ve parçalı bir güç oluşturmalarının askeri faydası olduğu da akılda tutulmalıdır. Ortada bozulacak bir emir-komuta zinciri ve ortadan kaldırılacak bir idare merkezi bulunmayan bir direniş hareketini temizleyip yok etmenin çok daha güç olabileceği ortadadır.

Başka bir faktör, ABD hükümeti ile Irak hükümetinin her seferinde direnişin dışarıdan kışkırtılıp körüklendiğini iddia etmeleridir. Bu iddiadan dolayı suçladıkları ülkeler de Suriye, İran ve daha alçak bir ses tonuyla Suudi Arabistan'dır. İşgalciler direnişteki yabancı desteğini abartıyorlardı gerçi, fakat bu, dışarıdan hiç destek olmadığı anlamına da gelmez. Muhtemelen Kuveyt'i istisna tutarsak Irak'ın komşularının hiçbiri ABD'nin Irak'ta başarılı olmasını istemiyordu. Dolayısıyla, bir gerilla hareketinin hızla büyümesi açısından görece emin sığınakların bulunması önemli bir noktaydı.

Bu konu bizi tekrar bu direnişin paradoksuna götürüyor: Eğer silah ve para dağıtabilecek ve teknik becerilere sahip bir gerillayı geliştirmek mümkünse, öyleyse direnişin siyasal cephesinde niye ciddi bir varlık gösterilmiyor? Sanırım bu, Irak'taki direnişin tarihsel olarak alışık olunmayan başka bir özelliği. Vietnam'daki NLF'nin, Cezayir'deki FLN'nin, Türkiye'deki PKK'nin benzeri nerede? Normal koşullarda etkili bir gerilla hareketi siyasal bir duruşu da gerekli kılar. Üstelik bazen, Yunan ya da Fransız direnişlerinde görüldüğü üzere, birbirine ra-

kip örgütlerin bulunması dahi söz konusudur. Bu örgütlerin işlevi, özgül siyasal talepleri dile getirmek, gerillanın amaçlarını açıklayıp bir proje olarak sunmak ve bazen de gerilla adına müzakere yürütmektir. Irak'ta bu tür bir cephe bulunmamasını neyle açıklıyorsunuz?

Belki de bu, direnişin çok hızlı biçimde gelişmesinin sonuçlarından birisi. Gerçekten de ortada Sinn Fein gibi bir örgütün bulunmaması çok çarpıcı bir durum. Gelgelelim, Kuzey İrlanda'da ciddi bir siyasal güç olarak Sinn Fein'in de Geçici IRA'dan çok sonra geliştirildiği unutulmamalıdır. Geçici IRA'nın yaratıldığı andan itibaren bir Geçici Sinn Fein de vardı, ama ancak 1980'deki açlık grevlerinin ardından (Geçici IRA'nın kurulmasından on yıl sonra) Geçici Sinn Fein etkili bir aktöre dönüştü. Sorunuzda haklısınız, bu nokta Irak direnişinin dikkat çekici özelliklerinden birisi. Direnişin bununla ilintili başka bir özelliği de, siyasal açıdan tuhaf derecede arkaik kalması. Bunu söylerken sadece 'yeni Salefizm'in (yabancılarla olduğu kadar Irak Şiiilerine karşı da savaşmaya and içmiş fundamentalist Sünni İslami militanların) direniş içinde önemli bir kolu oluşturmasını kastediyor değilim; burada, direnişin medyaya yaklaşımındaki özgüllüğü de bilhassa vurgulamak istiyorum. İç Savaş dönemindeki Lübnan'da bile, en azından 1984'te Hizbullah'ın adam kaçırmalarının başlamasına dek, gazeteci olmak hayatta kalmanın güvenli bir yoluydu; yolunuza çıkan silahlı adamlar ne kadar öfkeli olurlarsa olsunlar, hemen her seferinde sizinle konuşmaya can atan bir basın sözcüsü gibi davranıyorlardı. Gerçekten çok az sayıda gazetecinin öldürüldüğü Kuzey İrlanda'da da aynı durum geçerliydi. Çeçenistan'da pek aynısı söz konusu olmasa da, orada bile gazetecilerin ancak daha ileri giderlerse korkmalarını gerektiren belli sınırlar vardı. Oysa Irak, gerilla güçlerinin daha en başından itibaren medyayı yönlendirmeye yönelik en ufak bir niyet beslemedikleri ilk büyük isyana tanıklık ediyor. Hatta direnişin bu yüzden ağır bir bedel ödediğinden bile söz edilebilir. Amerikalıların Felluce'yi yerle bir etmelerinin sebeplerinden birisi, militanlar kente giren herkesi kafasını kesmekle tehdit ettikleri için, kent içinde tek bir televizyon kamerası bulunmamasıydı. Düşmanın hava saldırısıyla karşılaştığında kameraların uçaksavar silahlardan daha çok işe yaradığını Saddam bile öğrenmişti.

Bu, kırsal bölgelerde Sünni gençlerin, Baas yetkililerinin ya da oraya buraya dağılmış kadroların değil ama, direnişin bileşeni olan cihadçıların oynayacağı rol sorununu gündeme getiriyor. Diğer güçlerin farkına varmadığı, çok hızlı gelişen bir sorun bu. Sizce kaynağı ne?

Yeni-Selafist militanlar Irak'ta Saddam'ın son günleri sırasında da vardı ve ciddi takibe uğruyorlardı. İntihar bombacıları çoğunlukla yabancı kişiler; en fazla Suudilerden çıkıyor, neredeyse yarıya yakını. Ancak bu saldırıların altyapısı tamamen Irak'ta hazırlanıyor. Bir noktada, eski Baasçılar ile yeni-Selafistler arasında, sürekli kriz atmosferi yaratmak amacıyla bir intihar bombalamaları kampanyası başlatmak üzere bir anlaşma yapılmış olmalı. Çok etkili bir kampanya bu.

Niçin etkili olduğunu düşünüyorsunuz? Saldırıların bazılarında hedefler çok dikkatli seçiliyor; Bremer'in kurduğu Konsey'in başkanlarından biri suikasta uğradı mesela. Ancak, sekte fanatizmin ötesinde, herhangi bir sebep ya da gerekçe olmadan pazarlara ya da camilere düzenlenen bir sürü saldırıda da tesadüfi ölümler meydana geliyor.

Bunlar kesinlikle Selafi bağnazlığının ürünleri. Ancak, siyasal silahlılar olarak çok etkili olmalarının sebebi, bu bombaları engellemediğini herkes görebildiği için hükümetin otoritesini yerle bir etmesi. Elbette daha uzun vadede, Irak milliyetçiliğine dayalı birleşik bir silahlı direnişin ortaya çıkmayacağını da gösteriyorlar. Irak'taki bütün Araplar (Kürtler onlara dahil değil) İşgal'in sona ermesini istediklerini söylüyorlar; Amerikalılar Nisan 2003'te Felluce'yi ilk kez kuşattıklarında, Şiiilerin onlara hayli sempati duymaya başladıkları görüldü. Bağdat'ın kanlı sokaklarında aşağı yürürken, Sünni köylülerin yanı sıra birçok Şiiinin (Petrol Bakanlığı'nın eski memurlarını söylemeye bile gerek yok) eski otobüsleri devirip tersine çevirdiklerini gördüğümü hatırlıyorum. Ancak o zaman, Felluce'li intihar bombacıları Bağdat'taki Şii sivillere tekrar tekrar saldırdıkları için, ABD deniz piyadeleri şehre altı ay sonra, Şiiilerin çoğu sevinç gösterileri yaparlarken saldırı düzenlemişlerdi. Felluce'nin yerle bir olmasını istiyorlardı. Bu yüzden, söz konusu saldırıların Irak'ta mezhep ayrılıklarını derinleştirdiğinden kuşku duyulamaz. Ancak bu hareketleriyle ve halkın güvenlik duygusunu yok ederek, hükümetin kendi otoritesini sağlamlaştırmasını da zorlaştırıyorlardı. Psikolojik etkilerin herkesi sarstığı besbelliydi.

Şiileri direniş karşı bir noktaya getiren etkenin intihar bombalamaları olduğunu söylüyor ve bunun bir dönüm noktası oluşturduğunu ima ediyorsunuz. Ancak bu şablon kronolojiye ne kadar uyuyor? Neresinden baksanız, Şii siyasal önderler ile dinsel hiyerarşi, İşgal'le işbirliği yapmaya çok önceden, böyle bir işbirliğini reddetme ihtimallerinin söz konusu olduğu bir aşamada karar vermişti. Eğer 2003 yazında Amerikalılara, 'Biz Saddam'ın devrilmesinden ziyadesiyle memnun oluruz, ama sizi de burada istemiyoruz, size durumu normalleştirmeniz için altı ay süre veriyoruz' deselerdi, ABD ne yapabilirdi? Amerikalılar, Sünniler ile Şiilerin birleşik direnişine karşı koyacak bir konuda değillerdi ve Şiiler bunu biliyordu. Aslında, Nisan 2004'te, Mukteda el-Sadr ABD'yi ülkeden kovmayı amaçlayan bir isyan çağrısı yaptığı ve arkasında Bağdat'ta geniş halk desteğinin yanı sıra ülkenin uzaktaki güney kesimlerinde de sağlam bir tabanı olduğunu bilecek, Necefte isyan bayrağını havaya kaldırdığında böyle bir ortak cephe filizlenmek üzereydi. Fakat, Sistani ve onun çevresindeki Şii politikacılar ne yaptılar? Felluce'de Sünni direnişinin en güçlü olduğu zamanda, isyanı bastırmak için ABD genel komutanlığıyla el sıkıştılar. Kuşkusuz Sistani, Şii topluluğu içindeki otoritesinin Mukteda tarafından tehdit edilmekte olduğunu düşünüyordu. Ancak onun yaptığı seçimin mantığı da çok keskindi. Elbette, gerçek dönüm noktası, Amerikalıların da bildikleri ve söyledikleri gibi İşgal'e son verme fırsatı açıkça ortaya çıktığında, yabancı işgalciyle işbirliğine girme doğrultusundaki bu bilinçli tercihti.

Şii din adamları bu yolda ilerlemeye çok daha evvel, savaştan epey önce karar vermiş olmalı. Ben 2002'de Seyid Abdül Mecid el-Hoei'le konuştuğumu hatırlıyorum; Sistani'nin yardımcılarının daha sonra ele alacağı gibi, onun üzerinde durduğu ders, Şiilerin 1920'de Britanyalılara karşı düzenledikleri ve ezilerek bozguna uğradıkları ayaklanmada düştükleri hataydı. Bu defa Amerikalıların sözüne güvenmeye karar vermişler ve işgalciler söylediklerini yaptıkları, Şiilerin kazanması çok muhtemel olan seçimleri ilan ettikleri tarihte düzenlemek için gerekli adımları attıkları sürece İşgal'e karşı herhangi bir direniş desteklememe konusunda vaatte bulunmuşlardı. İlk başlarda Amerikalılar Irak'ta çok fazla yardıma ihtiyaç duymayacakları kanısındaydılar. Hatta Türkleri Kürdistan'a getirmeye hazırdılar ve Şiiler olmadan da amaçlarına rahatlıkla ulaşabileceklerini tasavvur

ediyorlardı. 2003 yılı yazında seçimleri ertelediler, hatta Nacefe bir Sünni vali atadılar. Bu adam daha sonra çeşitli suçlardan dolayı tutuklandı. Sonra Amerikalılar, 5 milyon Sünninin isyanıyla başa çıkamayacaklarını ve 16 milyon Şii de ayaklanırsa hiçbir şanslarının kalmayacağını anladılar. Sistani'nin istediği gibi, seçimleri mutlaka yapmaları gerektiğini anlamalarıysa ancak Nisan-Mayıs 2004'teki dönemde mümkün oldu. Şimdiki sorunsu, Sistani'nin Aralık ayındaki seçimlerin ardından İşgal'e son verilmesi çağrısında bulunup bulunmayacağı. Sistani, başından itibaren İşgal'den sorumlu herhangi bir yetkiliyle (Afganistan doğumlu olup, kâğıt üzerinde Müslüman görünen ABD Büyükelçisi Zalmay Halilzad'la bile) görüşmeyi kesin olarak reddetti.

Yine de, eğer Amerikalılar, 5 milyon Sünni'nin üstüne bir de 16 milyon Şii'yi kontrol altında tutmanın bir yolu olmadığını görebilselerdi, Şii din adamlarının da aynı gerçeği açıkça yakalamaları gerekmez miydi? Ortadaki soru şudur: Amerikalılara blöflerinin görüldüğünü ve mümkün olduğu kadar hızla ülkeyi terk etmeleri gerektiğini söylemek yerine, niçin Amerikalılarla giderek pekişen bir işbirliğine gitme yolu tercih edildi? Şiiler kendi oyunlarını oynadıklarını sanabilirler, ancak, kendi yurttaşlarına karşı savaşan yabancı bir işgal gücünün araçları durumuna düştükleri gerçeğinden kaçmaları da mümkün değil. 1920 bahanesini fazla ciddiye almak zor, o zaman Britanyalılar kendilerine karşı her türlü ayaklanmayı ezebilecek güçtayediler, oysa Amerikalılar 2004'te böyle bir şansları olmadığını kendi ağızlarıyla dahi itiraf edebilecek durumdalar.

Bu o sırada ABD'nin ya da Şii hiyerarşisinin gözünde çok da belli olmuş bir tablo değildi. Unutmayın ki, etkili bir direnişin ortaya çıkması, dünyanın geri kalanı kadar Iraklılar açısından da büyük bir sürprizdi. Savaştan önce, Şiilerin önemli bir kesimi esas olarak Amerikalıların gerçek bir işgale girişmemeleri, Şiileri, Amerikan-yanlısı bir generalin liderliğinde Sünni egemenliği altında bırakmaya devam ederek rejimin tepesinde bir değişiklikle yetinmeleri ihtimalinden korkuyorlardı. Hatta, son dakikada devre dışı bırakılacaklarından, Sünnilerin bir şekilde dümenin başında kalacağından bugüne kadar bile korkmaya devam ettiler. Şiilerin önceliği, her zaman için Sünnileri iktidardan uzaklaştırmak olmuştur. Fiilen Savunma Bakanlı-

ğ'nın emrindekinden daha fazla sayıda askeri ve polisi yönlendiren İçişleri Bakanlığı'nın denetimi için mücadele etmeye başlamaları bile ancak şu an içinde bulunduğumuz yılda söz konusu olmuştur (dolayısıyla, kimin neyi kontrolü altında tutacağı konusunda sert ihtilaflar yaşanmıştır). Şiiilerin içindeki asıl korku, Amerikalılarla aralarına çok daha önce mesafe koymuş olsalardı, devletin daha büyük kesiminde söz sahibi oldukları için bunun temelde bir Şii rejiminin kurulmasıyla sonuçlanacağıydı. Ayrıca, son derece akıllı bir manevrayla, onların beklemediği bir şekilde Amerikalıların sözüne güvenselerdi, kazanmaları pek mümkün olmadıkları halde seçimleri de kazanabilirlerdi, Kürtlerle ittifak kurabilirlerdi, nihayet Amerikalılar onlara güvenirdi ve onlarda istedikleri zaman Amerikalılardan kurtulabilirlerdi. Ben bunun kesinlikle aptalca bir plan olduğu kanısında da değilim.

Bir varsayım, bu yolda ilerlemenin bir bedeli olmayacağı yönünde. Ancak Irak'ı korkunç bir geleceğin bekliyor olması hâlâ mümkün. Sizin hesaplarınız salt kendi bakışınıza dayanıyor: Amaç, ne pahasına olursa olsun, gerekirse yabancı süngülerle ve Sünni gururunu yerle bir ederek, Şii iktidarını inşa etmek. Bu yolla kurulmuş bir rejimden nasıl bir istikrar sağlanması beklenebilir ki? Anlattığımız üzere, başından beri bu hattı izlemeye kararlı bir liderliğin, daha sonra gündeme gelecek olan Sünni hizipçiliğinden şikayet etmeye de pek hakkı olamaz. Şiiilerin mütahiş sayısal üstünlükleri göz önüne alındığında, izlenecek en iyi yolun, şu anda benimsenmiş olanın tam tersi olduğu açık görünüyor; yani, İşgal'e karşı ortak bir direniş hattında buluşmak amacıyla, başından itibaren Sünni cemaatine cömertçe dostluk eli uzatmak. Sistani ile Amerikalılar arasında sinsice bir anlaşmayla geçersiz kılınana kadar, Şiiilerin bir kısmının arzu ettiği yol buydu aslında; yabancılarla değil, yurttaşlarıyla işbirliği yapmayı istiyorlardı. Avrupa deneyiminden iyi bildiğimiz üzere, böyle işbirlikçiliklerin sonunda mutlaka doğan karşılıklı nefret duygularının geçmesi kolay kolay mümkün olmayacak.

Belki, ancak direniş saflarında ne tür bir anlaşma yapılabileceği sorunu da vardı ortada. İntihar bombacıları, salt bağınazlıktan dolayı, çok erken bir dönemde bile Şiiilere karşı bir sürü saldırı düzenlemişlerdi. En militan Sünniler, Şiiileri, daha doğrusu Hıristiyanları, Amerikalıların kendileri kadar tehlikeli kâfirler olarak görüyorlar.

2004'te Amerikalılar Musul'da bir camiye girmişler ve oldukça hasara sebep olmuşlardı; o bölgenin cihadçılarının verdiği karşılık, sanki Amerikan provokasyonunun son derece yerinde bir tepkisiymiş gibi, iki Irak Hıristiyan kilisesini (biri Asurilere, diğeri Ermenilere aitti) havaya uçurmak oldu. İsyanın başka bir özgül yanının, doğrudan bir milliyetçi hareketi yansıtmaması olduğunu da aklınızdan çıkarmamanız gerekir; isyanın toplayacağı sempatinin milliyetçiliği besliyor olması bu durumu değiştirmez. İsyan, hep güçlü bir dinsel karakter taşımıştır ve bu özelliğini halen sürdürmektedir.

Öyleyse, bugün Irak'taki mezhep ayrılıklarından ağırlıkla Sünnilerin sorumlu olduğu ve Şii din adamlarının büyük ölçüde suçsuz oldukları kanıundasınız diyebilir miyiz?

Direnış saflarındaki bazı unsurların dinsel farklılıkları derinleştirdiklerine ve Şii din adamlarının Salefi saldırılarına misillemeyle karşılık vermeyi büyük ölçüde engellediklerine kuşku yok. Bunu yaparken, mezhep düşmanlıklarını körükleyerek bütün siyasal gelişmeleri dinamitlemenin bir tuzak olduğunu düşünüyordı muhtemelen. Şii cemaatinde, geleneksel dinsel liderlik, gereğinden fazla bölünmüşlük içindeki siyasal liderliğe kıyasla her zaman daha tutarlı bir çizgi izlemiştir. Sistani'nin kendisi (ve genelde Iraklı din adamları), siyasetle aralarına hep bir mesafe koymayı, hükümetin kontrolünü doğrudan ellerine almamayı arzulamışlardır. Bu noktada, devleti bizzat idare etmeye soyunan İranlı din adamlarından oldukça farklıdırlar.

Şunu sorayım o zaman: Şii kimliği ile Irak kimliği arasındaki ilişki nedir? Saddam rejiminin en güçlü olduğu zamanda, kesinlikle oldukça güçlü bir Irak kimliğinden söz edilebilirdi. Genelde Irak birlikleri, İran'la girilen gayri-meşru savaşta aslanlar gibi dövüştüler, o yüzden içlerindeki çok sayıda Şiinin de Irak'ı kendi ülkeleri olarak benimseyen bir yurtseverlik fikrine sahip olduklarını varsayabiliriz. Sizce Irak kimliği bugün aynı yaygınlıkta değil mi, yoksa rakip dinsel kimliklerin epeyce gölgesinde mi kaldı?

Bu kadar ileri sonuçlara varmaya bence gerek yok. Şiiler, İran'a karşı 1980'den itibaren değil, ancak 1982'den sonra savaşa katıldılar. Saddam İran'ı işgal ettiğinde on binlercesi teslim oldu; İran or-

dusu Irak topraklarına girmeye başlayınca dövüşmeye başladılar. Yani, burada açıkça kırmızı çizgiler söz konusuydu. Bu ulusal duygular bugün için yok oldu mu? Gerçekte, hayır; bence hâlâ var bu duygular. Şiilerin Irak kimliğine tipik bakışlarında Sünniler dışlanmaz, ancak Şiiler ile Iraklı unsurlar, dinsel bağlılıklar arasındaki sınırların tek bir dinsel cemaatte birleştirileceği (ve ulusa bağlılığı oldukça belirsiz bırakacak) şekilde iç içe geçirilir. Eğer insanlara ‘siz Sünniliğe karşı mısınız?’ diye sorarsanız, onlar size ‘kesinlikle değiliz’ karşılığını vereceklerdir. Ancak Sünni bölgelerindeki insanlarla konuşmaya kalkıştığınızda ‘onların hepsi Baasçı’ dendiğine şahit olursunuz. Benzer biçimde, Sünnilerle konuştuğunuzda şu cevabı alırsınız: “Biz ve Şiiler bir halkız, hepimiz Iraklıyız. Sorunu çıkaran, hepsi İranlılardan oluşan İçişleri Bakanlığı –Bedr Tugayı gibi” (Irak’taki Yüksek İslam Devrimi Konseyi’nin milisleri). Bu tür konuşmalar her yerde kulağımıza çalınabilir. Dolayısıyla, ortada bir Irak kimliği vardır, ancak bu değişken ve belirsiz bir kavram artık; zaman zaman çok fazla öne çıkıyor, zaman zaman da oldukça önemsizleşiyor. Irak’taki iki büyük Arap cemaati arasında uygarca ilişkiler kurulamıyor bir türlü.

Çeşitli Şii politikacılar bu tablo karşısında nasıl bir tutum takınıyorlar?

Amerikan tanklarının sırtına kurulan Şii dini partileri (Irak’taki Yüksek İslam Devrimi Konseyi, Dava Partisi ve özellikle SCIRI), İran’a karşı savaşta yer almayan Şiileri temsil ediyorlardı, ancak fiilen İran’a karşı ittifak yapan bir azınlık vardı. Onlar iktidara geldiklerinde, Irak tarihini, Saddam döneminde Şiilere uygulanan baskıyı -ki gerçek bir baskıydı bu-, fiilen bir yok etme kampanyası olarak anlatacak şekilde yeniden yazabiliyorlardı. Saddam ailelerini yok ettiği için bazı kesimlerinin tarihe bu gözle bakmaları son derece doğaldı. Elbette, bu tür iddialar da politikaya mezhep kimliklerini iyice keskinleştirerek yansıyacaktır. Bugün hangi yolun benimseneceği konusunda Şii liderler arasında bir ittifak yoktur. Caferi açıkça bir Şii milliyetçiliğinin var olduğu ve Şiiler neredeyse bağımsız bir milliyet imişler gibi bu temele dayanabilecekleri kanısındadır. Eski başbakan ve CIA ajanı İyad Allavi gibi diğer Şiilerse, hem Şiilerden hem de Sünnilerden oluşan iki merkezci kesimi birleştirmeye çalışmaktadır-

lar. Dolayısıyla, Irak'ta en pratik düzeyde bile, iki ana cemaatin ne derece ayrı kimliklere sahip oldukları ya da o sınırlı güçteki Irak milliyetçiliğinin onları birleştirmeye yetip yetmeyeceği konularında hâlâ ciddi fikir ayrılıkları vardır. Bugün için hangisinin geçerli olduğuna karar vermek zordur. Gidişat iki yönde de olabilir.

Bu ayrılıklar Bağdat içinde nasıl yansıyor?

Sünniler, Bağdat'ın, kent dışındaki Sünni kasabalar ve köylerin hinterlandının bulunduğu güneyinde ve batısında hâkimler. Şiiiler ise Fırat'ın öbür tarafında, doğuda ve kuzeyde toplanmış durumdalar. Ancak bölgeler arasında katı bir ayrım söz konusu değildir; Belfast'ta olduğu gibi, iki tarafta da diğer mezhepten insanların yaşadığı adacıklara rastlanabilir. El-Ademiye, doğuda geleneksel bir Sünni bölgedir; kuzeye doğru da, ana yolu kesme imkânları bulunduğu için kritik önem taşıyan bazı Sünni semtler vardır. Şehrin ortasında, direniş merkezlerinden olduğu söylenen ve muhtemelen hâlâ öyle olan Hayfa Caddesi geçer. Yine Batı bölgesindeki bazı semtlerde, El-Kadimiye'deki geniş Şii bölgelerindeki gibi büyük Şii türbelerinden birine rastlayabilirsiniz. Demek ki, parçalı bir yerleşimden söz etmek gerekir. Ancak şehrin mezhep temelindeki bileşimi değişmektedir ve Bağdat'ın farklı kısımları giderek tek bir cemaatte yoğunlaşma yolundadır. Şiiiler kuzeydeki ve batıdaki semtlerden ayrılırlarken, kendileri için hayatın tehlikeli olduğunu düşünen insanlar farklı bölgelerdeki evlerini birbirleriyle takas etmekte bir sakınca görmemeye başlıyorlar. Şu andaki durumun başka bir özelliği, Sünnilerin nüfusun sadece yüzde 20-30'unu oluşturduklarını kabul etmemeleri. Onlar ülkenin en kalabalık cemaati olduklarına, hatta Iraklıların çoğunluğunu oluşturduklarına inanıyorlar. Kuzey İrlanda'da herkesin hangi bölgedeki nüfusun ne kadar olduğu konusunda aşağı yukarı kesin bir düşüncesi varken, en azından küçük bir azınlık oldukları yerlerde hiç kimse çoğunluğu kendilerinin oluşturduğu gibi savlarla ortaya çıkmazken, Irak'ta bu tür kesin rakamlar olmadığından, karşınıza kolaylıkla Bağdat'ta çoğunluğu kendilerinin oluşturduğunu iddia eden ve buna yürekten inanan birçok Sünni çıkabiliyor.

Direnişin başlıca hedefinin ne olduğu yeterince açık: Amerikalıları ülkeden atmak. Çeşitli kanatların açıklamalarında ondan sonraki süreçte ne olacağı konusunda bir görüş netliği var mı? Bunu sorma-

mın bir sebebi, pek de böyle bir plana ihtiyaçları olduğu doğrultusunda davranmamaları. Özellikle Şii liderlerin bu konuda ne düşündüklerini merak etmekteyim. Şii liderler arasında ülkenin geleceğine dair tutarlı bir fikir birliği söz konusu mu? Ocak'taki seçimlerden hemen önce, ABD birliklerinin ülkeden ayrılması yönündeki bir talep, muhtemelen Sistani'nin şahsi kararıyla Şii cephesinin programından esrarengiz şekilde çıkartıldı. Şiiiler, öngörülebilir gelecekte yabancı sün-gülerin üstünde oturmaya mı niyetliler?

Taraflardan ABD'nin ülkeden çekilmesi talebinden vazgeçmelerini isteyen Sistani değil, ABD büyükelçiliği idi. Amerikalılara olması gerekenden daha fazla bağımlı hareket etmek, işgal sonrası hükümetlerin çarpıcı bir özelliği olmuştur. Bu, Saddam rejimine muhalif olan (Kürtlerin dışındaki) Arapların aşırı zayıflığının bir işaretidir; bu yüzden, şimdi Amerika'sız yapmaları da hayli zordur. Hatta hükümetin zayıflığı, direnişin etkinliğini iyice arttırabilir. ABD'nin iki buçuk yıldır süren muazzam askeri desteğinden ve yine muazzam miktardaki petrol geliri akışından sonra hükümetin bu denli zayıf olması son derece sıradışı bir durumdur. Gözün görebildiği kadarıyla, dev yolsuzluklar yaşanmaktadır (bu sadece her büyük sözleşmeden yüzde 15-25 arası komisyon almakla sınırlı değildir, bunun dışında bütün askeri harcama bütçeleri yurt dışındaki bankalarda buhar olup uçmaktadır). Normalde kapuska ya da karnabahar taşımakta kullanılan pikaplara sıkış tepiş doldurulan Irak ordusunun birliklerini, Amerikan zırhlı araçlarıyla birlikte konvoyların ön ve arka sıralarında görmek mümkündür. Araçlarının içinde, direnişçilere hedef olarak oturmaktadırlar. Ne yazık ki bunlar, ayda 2,2 milyar dolarlık geliri olan bir ülkenin askerleridir.

Saddam döneminde muhalefetin kalbi, her zaman için Kürt bölgelerindeydi ve sadece Kürt muhalefeti diye görülürdü. Bazen Kürtler, Saddam'a karşı geniş bir muhalefet söz konusu olduğu izlenimini uyandırmak amacıyla, karşı çıkışlarını birçok Arap temsilciyle birlikte maskeleye çalıştırdı, ancak gösteriyi Kürtlerin sahneledikleri her zaman için doğruydü. Son iki buçuk yılda çıplak gözle görülebilen olgulardan birisi, Amerika'nın tutarlı bir hükümet ortaya çıksın diye iktidarı teslim ettikleri eski Arap muhalefetinin başındaki liderlerin politikalarının tam bir fiyaskoyla sonuçlanmasıydı. Bakanlar ve onların uşakları (birçoğu çok uzun süreler yurt dışında

kalmıştı) sürekli ülke dışı ziyaretlere çıkıyorlardı. Onların başarısızlığının altındaki sebep yalnızca yolsuzluğa fazlasıyla teşne olmaları değil, aynı zamanda icraatlarındaki lekeli izleri silmeye dahi zahmet etmemeleriydi. Kendi hükümetlerinin kısa ömürlü kalacağından neredeyse emin olduklarından, mantıkları, olabildiğince fazla para çarpmak ve sonra da evlerine (Irak dışında bir yerlere) geri dönmekti. Bu anlayışın onları Amerikalılara tamamen bağımsız kılması, onlarsız yapamayacaklarına inandırması da kaçınılmazdı. Amerikalıların ülkelerine geri dönebileceği düşüncesi hepsinin akıllarını başlarından alıyordu.

Peki, Amerikalılar ülkelere dönerse, onlar kendi silahlı milislerine ne kadar güvenebilirler? Mevcut nüfus dengesi göz önüne alındığında, tonlarca modern silahı Şii cemaatindeki gençlere güvenle teslim edebilecek bir konumdalar mı?

Evet, tabii, fakat orduda milis birimlerine de sahip olmak istiyorlar. Haliyle bu da Sünni cemaatini dehşete düşürüyor ve mezhepçiliği körüklüyor. Irak Savunma Bakanlığı'ndaki yetkililere göre, Amerikalıların kurduklarını iddia ettikleri 115 Irak taburundan 60'ı esas olarak Şii, 45'i Sünni ve 9'u Kürt birlikler. Üstelik bu birliklerin sadakatleri son derece şüpheli. Sözgelimi, Bağdat'ın batısına konuşlanmış 1. Tugay'daki subayların bir kısmı, birliklerin mevzilenişinin büyük ölçüde Mukteda el-Sadr'ın söylediklerine bağlı olduğu kanısındalar. Emirleri Savunma Bakanlığı'ndan değil, Mukteda'dan alıyorlar. Ordunun kurmay başkanı bir Kürt, fakat ordudaki Kürt birlikler Bağdat'taki hükümete değil, Kürt liderlere sadıklar.

Daha genel olarak bakarsak, sahne gerisinde Şii liderlerin önemli bir kısmının aşağıdaki hesapları yapmaları mümkün mü? 'Biz güneydeki petrol gelirlerinin büyük kısmını elimizde tutuyoruz ve nüfusun büyük çoğunluğu da bizde. Kürtlerin kuzeydeki bölgelerini idare etmelerine göz yumabiliriz. Sünniler ülkenin ortasına sıkışmış durumdadır. Çok zengin olmayan bu bölgede hâkimiyet kurmayı umamayız. Ama Bağdat'ta nüfusun ezici çoğunluğuna sahibiz (üçte iki, hatta beşte dört oranında). Başkente ihtiyacımız var. Niçin güneyde sahip olduğumuz şeyleri elde tutup, Bağdat'ta da etnik bir temizliğe girişmeyelim? Şehrin güvenliğini sağlamak için nüfusun beşte biri kadarını dışarı atmamız gerekse, bu çok mu zor olur ki?'

Evet, Şu ana dek çok sorumlu davrandılar. Şiilerin lm mangalarınn Şehrin tarafında dolandığı doğru, ancak çok sayıda Şii de Sünniler tarafından öldürülüyor (bunun tersi de doğru tabii). Dini hiyerarşinin emirleri doğrultusunda, Sünnilere karşı misillemeler oldukça sınırlı kapsamda kalıyor.

Evet, Şiiler çok sayıda Sünni ldrmyorlar, bu işi Amerikalılara bırakıyorlar. Sünni topluluğundaki kayıpların sayısı, her koŐulda, Őiilerde grlne kıyasla çok çok daha fazla. ‘Elimizin altında böyle ileri teknoloji kullanan vekiller varken, bunun sorumluluğunu niye kendimiz stlenelim’ diyorlar.

Bunda bir gerçeklik payı var, ancak kitlesel bir mezhep katliamına da rastlanmıyor. Bazen bir Sünni çiftçinin kaçırılıp l bulunduğu oluyor, fakat bu bilinçli bir kampanyaya benzemiyor. Ölüm mangaları daha çok eski Baasıları hedef alıyorlar. Bunlardan bazıları oldukça açıkta zaten. Neredeyse hepsi Şiilerden oluşan Bağdat’taki polis komandoları yakaladıkları insanları öldürüp, cesetlerini sokaklara atıyorlar. Yaptıklarını gizlemeye bile gerek duymuyorlar. Irak’ın bombalandığı zamanların intikamı olarak, Irak hava kuvvetlerinde görev yapan eski pilotlar da hedef almıyor. Fiilen kaç kişinin öldürüldüğü belli değil, ama Sünnilerin inandığı boyutlarda olmadığı da bir gerçek. Bu insanların bir kısmı takma isimler altında ya da yurt dışına kaçarak hayatlarını srdrmekteler.

Eğer bu, sahnenin hâlâ ufak bir bölümünü yansıtıyorsa, Şii liderlerin yeni seçimlerin ardından Kürtlerle koalisyonlarını pekiŐtirmelerini ummaları, Sünni liderlere dostluk eli uzatabilmeleri ve onlara Amerika’nın kalıcı varlığından minnettar kalmaları gerektiğini söyleyebilmeleri mümkün m? Bu bana hiç inandırıcı gelmiyor.

Hayır, ancak Şiilerin kuvveti artıyor. Seçimleri kazandılar, bir sonraki Ulusal Meclis’te onların hkimiyeti olacak. İstedikleri anayasayı elde ettiler. Önümüzdeki sorun, Sistani’nin İŞgal’in sona erdirilmesi için bir takvim hazırlanması, diyelim 18 aylık süre tanınması çağrısında bulunup bulunmayacağı ve böyle bir çekilme planının ne kadar doğrudan yapılabileceği. Sistani’nin dıŐ dünyayla kurduğu iliŐkilerin deđiŐik dereceleri var. Eğer dolaylı bir yol izlemeyi tercih ederse, bu sorunu da vekillere havale edebilir. Ancak İŞgal’in belli

bir süre içinde sona erdirilmesi gerektiğini söyleyen ya da İşgal'e karşı barışçı gösteriler çağrısında bulunan bir fetva çıkarırsa, bu hemen bir krize yol açacaktır. Böyle bir durumda ordunun ve güvenlik güçlerinin büyük kısmının onun peşinden gideceği kesindir. ABD ve Britanya, Şii politikacılar şimdi ne söylüyor ya da ne yapıyor olurlarsa olsunlar, Büyük Ayetullah'tan gelecek seçimlerin ardından İşgal'e son verilmesi yönünde bir çağrı gelirse her şeyin biteceğini biliyorlar.

Ancak, kaderlerini işgalcilere bağlayan Şii liderlerin, direnişçileri ezebilecek bir askeri güce sahip olmamaları durumunda, Amerikalılara bel bağlamayı sürdürmekten başka seçenekleri olmadığı doğru değil mi? Yabancı bir işgal gücüyle bu denli açıkça işbirliğine girmenin bedelini ödemekten korkmaları doğal değil mi? Kendi bakış açılarından değerlendirildiğinde, onları köşeye sıkıştıranlar da Amerikalılar.

Evet, ancak Amerikalıların ve İngilizlerin varlığı, direnişin devamının da bir garantisi. Kürtler, kuruluşundan yarım yüzyıl sonra Irak'ı istikrarsızlığa sürükleyebilirlerdi; oysa onlar asla, ülkenin merkezi bölgesinde yaşamadıkları ve devlet aygıtında hiçbir zaman Sünniler gibi egemenlik kuramadıkları için Sünniler kadar güçlü bir konumda olmadılar. Sünniler Bağdat'a giden kuzey ve batı yollarında hâkim bir konumdalar, şehrin içindeyse -en azından şimdilik- iyi mevzilenmiş haldeler. Artık çok daha güçlüler. Kürtler gibi Irak'ın istikrara kavuşmasını engelleyebilecek kozlara sahipler. Ancak bu, geçmişte Kürtlerin olamadığı gibi, egemenliği ele alabilecekleri anlamına gelmiyor. Fakat, savaşıma devam edemeyecekleri anlamına da gelmiyor. Şu anda direnişin iki şekle bürünmüş halde: bir, esas olarak milliyetçi dürtülerle, ülkeyi Amerikalılardan kurtarmak için savaşıyorlar; iki, esas olarak dinsel sebeplerle, Irak'ı karanlık güçlere karşı (yalnız Amerikalılara değil, Şii'lere, Hıristiyan azınlığa ve hoşlanmadıkları diğer herkese karşı da) kusursuz bir muharebe olarak gördükleri için savaşıyorlar. Eğer ABD birlikleri çekilmeye başlarsa, birinci şıkta yer alanların direnişi, artık ihtiyaçları olan kitlesel desteğe sahip olamayacak.

Öte yandan, seçimler -ABD'nin umduğu gibi- bu desteği ortadan kaldırmayacak. Aralık ayında Sünniler kuşkusuz sandık başına gidecekler, ancak bu daha çok, Kuzey İrlanda'daki Sinn Fein ile Geçici

Cumhuriyet Ordusu'nun durumuna benzeyecek (silah ve seçim sandığı). Üstelik bu, son derece gerçekçi. Direnişçiler, ABD Büyükelçisi'nin yaz boyunca Sünni liderlerin aklını çelmeye ve onları anayasal sürece dahil etmeye çok fazla harcamasının sebebini biliyorlar. Hatta bu yüzden son dakikada, -kuşkusuz yine Amerikalıların hazırladığı- anayasa taslak metninde Sünnilerin öfkesini azaltacak değişikliklere gittiler. Bu yüzden Sünni cemaati, Kuzey İrlanda'daki Katolikler gibi, siyasal ağırlık kazanmak için bir düzeyde silahlı direnişe dayanıyor. Seçimlere katılan Sünniler, kendi bölgelerindeki direnişin farklı unsurlarını bir araya toplayarak ayakta kalmanın derdindediler. Zerkavi dahil hepsinin de dileği devam etmek. Onların bakış açısına göre, seçim gerçekte başka bir cepheyi açıyor. Aynı zamanda hem savaşacaklar hem de konuşacaklar.

Sünniler devletteki eski egemen konumlarını kaybettiler. Amerikan bombardıman uçakları, tankları ve deniz piyadeleri onların itibarını yerle bir etti. Bütün bunların üstüne, petrolün denetimi ya Kürtlerin ya da Şiilerin eline geçti; Sünnilerin bir damla petrolü bile yok. Böylesi koşullarda, herhangi bir Irak devletinin tek parça olarak kalması ne kadar mümkün? Bu, Kürtlerin Amerikalı danışmanı Peter Galbraith'in (Zagreb'te büyükelçi olarak Yugoslavya'nın dağılmasında da büyük rolü vardı) ileri sürdüğü doğrultuda bir devletin parçalanışına işaret etmiyor mu?

Irak'ın dağıtılması yönünde birçok baskı var, fakat buna karşı baskılar da söz konusu. Ortada bir kesinlik yok. Kürtler, en emin yolun hangisi olacağı konusunda kendi aralarında bölünmüş durumdalar. Pek çoğu, fiili durumun kendi açılarından 'en yüksek dalga' olduğu kanısındalar ve bu dalgadan elden geldiğince yararlanmak gerektiğini savunuyorlar. Bu yüzden, kendi statülerinin anayasada yazılı hale getirilmesi için bastırıyorlar. Savaştan önce ABD, Irak'ı kuzeyden, 40 bin askeri yanlarına katacakları Türklerle bir anlaşma yaparak işgal etmeyi planlıyordu. Kürtlere de seslerini kesmelerini ve kenarda durmalarını söylüyorlardı. Ancak Türk parlamentosu bu planın gerçekleşmesini engelledi. Talih kuşu da Kürtlerin başına konmuş oldu. Ama bir noktada Amerikalılar onlara şimdikinden daha az ihtiyaç duyabilirler. Kürtler küçük balıktı, şimdi büyük balıklar, fakat etraflarındaki diğer balıklardan, daha doğrusu köpek-

balıklarından (Türkler, Suriyeliler, İranlılar, Bağdat'taki potansiyel bir Arap rejimi) hâlâ çok daha küçükler.

Şiilerin, İranlıların desteğiyle petrol kuyularının büyük kısmını denetimleri altında tuttıkları güneyde bir üst-bölge kurduklarını söyleyebiliriz. Ancak niçin bununla yetinsinler? Irak Şiileri gibi çoğunluğu oluşturan bir topluluk ne de olsa devletin tamamını ele geçirmek ister. Fakat bir Şii rejimi de Irak'ın batısındaki Sünni şehirleriyle köylerine karşı ne yapabilir? Oraları işgal edebilirler mi? Saddam'ın Kürtlere karşı yapmaya çalıştığı şey buydu. Ne var ki bu plan işe yaramadı ve Şiilerden daha fazla onlara yakınlaşmak durumunda kaldı. O yüzden bütün ihtimallerin ucu açık. Uğruna savaşılacak hâlâ çok şey var. Kürtler artık eskisinden daha geniş bir bölgeyi kontrolleri altında bulunduruyorlar ve diğer iki cemaate göre Amerikalıların ülkede daha fazla kalmasını istiyorlar. Peki, Amerikalıların çekilmeye karar vermesi durumunda onlara ne kalır? Sünnilerle Şii Araplar bir noktada Kürtlere karşı birleşirler mi? Demek ki, şu anda her şey tam bir belirsizlik içinde yüzüyor. Üç topluluk arasında kalıcı bir güç dengesi söz konusu değil. Eğer bu tabloyu Kuzey İrlanda'daki durumla kıyaslayacak olursanız büyük bir farklılık olduğunu görürsünüz. Geçmişte bir noktada, Ulster'deki herkes Katolikler ve Protestanlar ile Britanyalılar ve Amerikalıların rolü arasında nasıl bir denge kurulmuş olduğunu biliyordu (ya siyasal ya da askeri olarak gerçekte çok fazla değişmeyecekti). Irak'taysa bu türden bir kesinlik söz konusu değil. Her topluluğun potansiyel gücü ile onların yabancı destekçilerinin rolü bir gecede değişebilecek derecede kaygan bir zeminde oynuyor. Savaşın muhtemelen devam edecek olmasının bir sebebi de bu.

Kürtlerin hedefleri neler?

Kürtler her zaman için Saddam'a karşı muhalefetin en güçlü tarafı oldular ve bugün Irak devleti içinde en etkili halk da Kürtler; üstelik zamanlarının çoğunu kendi devletlerini kurmaya ayırmak istiyorlar. Tabii bu durum ortaya bir sürü güçlük çıkarmakta. Kürtler Bağdat'ta, asilerle mücadele eden doğru düzgün bir istihbarat servisine sahip olmaktan yanalar. Fakat zaman zaman da, böyle bir yol izlerlerse, gelecekte kendilerine de tavrı alabilecek, yeni merkezi Irak devletinin bir parçası haline gelmekten çekiniyorlar. Sonuçta,

onları iki farklı yöne doğru çeten farklı özendiriciler karşısında ikilem içinde kalıyorlar ve farklı Kürtler, merkezi yönetimi isteyip istememelerine bağlı olarak, farklı kararlar alıyorlar.

Kürdistan'daki oluşumun siyasal karakteri basında çok az tartışılıyor. Kürdistan, her biri kendi partisine sahip iki rakip aşiret, Barzani ve Talabani güçleri arasında iki bölgeye bölünmüş durumda. Onların egemenlikleri konusunda siyasal bir ayırım yapılabilir, örneğin birinin daha kentli, ötekini ise daha kırsal tabana sahip olduğu söylenebilir mi?

Teorik olarak bakıldığında, Talabani'nin örgütü olan Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYP), Barzani'nin gücünü temsil eden Kürdistan Demokrat Partisi'nden (KDP) daha ilerici ve daha az feodal. Gerçekten, bu mini devletlerin ikisi de daha ziyade emirliklere benziyor (yönetim ile aile iç içe geçmiş durumda), ancak partilerinin yapısı komünist partileri model almış. Her bölge kendi lehçesiyle konuşurken, aralarındaki farklılıklar aşiret düzeyinden ileri gitmiyor. Toprakları İran'a bitişik olduğundan ve 1990'lı yıllarda KYP ile KDP arasında meydana gelen iç savaşta İranlılar onları desteklediklerinden, Talabani'ler geleneksel olarak İranlılarla ittifak kuruyorlar. Barzani'ler ise toprakları Türkiye'yle sınırda olduğundan Türklerden korkuyorlar. Saddam'ın şehirleriyle köylerinin çoğunu harabeye çevirdiği Kürdistan'ın kuzeyindeki bu bölge son derece yoksullaşmış halde. Derme çatma yapılmış evlerde yaşayan Kürdistan'ın diğer bölgelerinden gelme mültecileriyle daha çok Gazze'yi andıran bir bölge burası. KYP, petrol sahalarının bulunduğu Kerkük civarında geleneksel olarak daha güçlü.

Öyleyse Talabani aşireti şu anda daha üstün durumda, zaten merkezi hükümetteki varlığı da daha etkili.

Bunun ne kadar doğru olduğundan emin değilim. Aralarında oldukça adilane bir denge kurulmuşa benziyor. Dışişleri bakanı Hoşyar Zebari KDP'den. Başbakan vekili Berham Salih ise KYP'li ve gayet iyi anlaşılıyorlar. İki liderden Celal Talabani, Irak'ın cumhurbaşkanı olmak isterken, bunun karşılığında Kürdistan başkanı Mesud Barzani'ye de bir fırsat sundu. Ancak bütün bu birlik sözlerine rağmen ve tarafların otuz beş yılı aşkın bir süredir birbirleriyle durmadan savaştıkları düşünülürse, yapabilecekleri işbirliğinin bir sınırı

nın olduğu da muhakkak. Şu anda iki taraf da yan yana durmayı kendi çıkarına buluyor. Ama bu durum hep böyle sürer gider mi?

Bu Kürt liderlerin emirlerindeki askeri güçlerin durumu nedir, örneğin peşmergeler iki aşiretten birine bağılılıklarına dayanarak bölünmüş-türler diyebilir miyiz? Direnişe karşı kendi bölgelerinin dışındaki yerlerde, diyelim el-Anbar'da veya başka bir yerde onlardan ne kadar yararlanılabilir? Böyle bir girişimde bulunmak büyük bir risk almak mı olur, yoksa etkili sonuçlara mı yol açar?

Peşmergeler oldukça etkililer. Irak Ordusu'nun diğer birlikleri Felluce'de savaşmayı reddettiklerinde, Kürtler oraya gitmekten hiç pişmanlık duymadılar. Zaten şimdilerde çok azı Arapça konuşabiliyor. Körfez Savaşı'ndan önce Kürtler askere alındıklarından, bir miktar Arapça öğrenmek zorunda kalmışlardı. Oysa artık böyle bir durum söz konusu değil ve Arapça öğrenmeleri için de herhangi bir özendirici yok. Hatta çok sayıda Kürt, İngilizce konuşulan ülkelere göç etmek istiyor. Amerikan işgalinden önce birçok peşmergeyle konuştuğumu hatırlıyorum örneğin. Kendilerine kaçının Arapça konuştuğunu sorduğumda, yaklaşık yüz kişiden ancak üçünün Arapça bildiğini öğrenmiştim.

Bu durumda, yerel halkla hemen hemen hiç teması olmayan, Arap bölgelerindeki gaddar Gurkalar olarak kullanılacaklarını söyleyebiliriz onların. Amerikalılar ileride operasyon alanlarını daraltacak olurlarsa, Kürt liderler savaşta pişmiş askerlerini Sünni direnişini ezmekte kullanmayı gönülden kabul ederler mi?

Bir noktaya kadar, evet. El-Anbar'da ya da Musul'da bu tür operasyonlara başlandı bile.

Daha güneyde?

Bağdat'ta Kürt birlikleri var, ancak belli bir noktada Kürt askerleri artık görmüyorsunuz. Kürt liderler, kendi güçlerinin devasa kayıplar verebilecekleri bir iç savaş çıkmasını istemiyorlar. Dahası, merkezdeki yeni kurumların birçoğu (Irak anayasası gibi) kendi lehlerine işliyor. Elde ettikleri şeylerin ellerinden alınmasını niye istesinler!

Tarihsel olarak bakıldığında, Irak'ın ve Türkiye'nin Kürtlere karşı yaklaşımını nasıl kıyaslırsınız? Saddam'ın Kürdistan'daki katliamları ve köy boşaltmaları, Türklerin Kürtlere yönelik baskılarından niceliksel olarak çok daha vahimdir. Yine de Irak Kürtleri devlet içinde bir tür nominal role sahiptiler, kimlikleri kabul ediliyor, dilleri saygı görüyordu. Oysa Türkiye'de varlıkları reddedildi ve dilleri yasaklandı. Bu karışıklıkları nasıl açıklarsınız?

Askeri bakımdan Irak Kürtleri her zaman daha potansiyel bir güce sahipti, dolayısıyla Türkiye Kürtlerinin Ankara'ya oluşturduğu tehdide kıyasla Bağdat açısından daha büyük bir tehdit oluşturmaktaydılar. Ayrıca, İran-İrak savaşında İranlılar tarafından desteklendikleri için daha güçlü yabancı müttefikleri vardı. Bağdat bu yüzden ara sıra Kürtlere bazı tavizler vermek zorunda kalıyordu. Savaş sırasında Irak ordusu, Kürdistan'da operasyon yapma ihtiyacını duyduğundan, rejime bağlı Kürt aşiretlerin işbirliğine güvenmek zorundaydı. Bu sebeple, yapabilecekleri sınırlıydı. Saddam özerk bir Kürdistan'a izin vereceğini her fırsatta açıklamıştır, ancak bu, onun yöntemlerinin tipik bir örneğiydi: Oldukça liberal anlaşmalara imza atmaktan kaçınmaz, ancak en ufak bir özerkliğin ortaya çıkmaması için gizli polisine güvenmeyi tercih ederdi. Tabii ki işler daha sarpa sardığında farklı yollara başvurmaktan da geri kalmıyordu. Bağdat'taki rejimin vahşeti, Ankara hükümetinin tutumlarına kıyasla her zaman çok daha ağırdı. Saddam'ın düzenlediği harekâtların geriye 300 bin ölü bıraktığı söylenmektedir. Eğer Kürt bölgelerine bakacak olursanız, İskoç yaylalarından daha kıraç topraklar görürsünüz. Eski bir haritayı elinize alırsanız her tarafın köyle dolu olduğunu görürsünüz. O köylerden 3,800 kadarı enkaza çevrilmişti.

Bugün İsrail'in bölgedeki rolü nedir? Seymour Hersh, Kürt partileri ile Kürdistan'daki İsrail istihbaratı ve komando birlikleri arasında geniş çaplı işbirliği yapıldığına ilişkin bir haber kaleme almıştı. Bu konuda sizin görüşünüz nedir?

Ben buna şüpheyle yaklaşıyorum. Geleneksel olarak, Kürt liderlerin İsrail bağlantısını geliştirmelerinin başlıca sebebi, Kudüs'ün Washington üzerindeki etkisi. Oysa şimdi kendileri de Amerika'yla

doğrudan bağ kurmuş durumdalar. Geçmişte silaha ya da eğitime ihtiyaçları olsa bunu kesinlikle sağlayamazlardı. Şimdiyse fazladan paraları bile var.

Kürtler, İsrail özel birliklerinin Amerikalılardan çok daha etkili olduklarını hesaplamış olamazlar mı? Pekâlâ Amerikalıların şimdilik bölgede bulduklarını, ama iki-üç yıl içerisinde gidebileceklerini, oysa İsrail'in yine etraflarında kalıyor olacağını düşünebilirler.

Evet, ancak İsraililerin de potansiyel bir yükümlülükleri var. Kürtler, eğer İsraililerle çok sıkı bir işbirliğine giderlerse, her şeyden önce dinsel bir topluluk olan Irak'taki başlıca müttefiklerini, yani Şii partilerini kendilerinden uzaklaştırma riskine girmiş olurlar. 1975'ten önce İsraililer ve İranlılarla çok yakın bir ittifak kurmuşlardı, ancak o zaman Cezayir anlaşmasına büyük bir ihanet söz konusuydu. Şu anda ilişkilerinin ne durumda olduğunu ben tam olarak bilmesem de, bu işbirliğinin esas sebebinin ortadan kalktığı, Kürtlerin kendileriyle Amerikalılar arasında İsrail'in aracılığına ihtiyaç duymadıkları inancındayım. Belki gelecekte Washington'da onlara ihtiyaçları olacağı için de onları karşılarında görmek istemiyorlar. Gelgelelim, Kürdistan'da İsraililerle çıplak bir işbirliğine gitmek kendi dezavantajlarına olur.

Bazı saptamalarınızda, ABD'nin Irak işgalinden çıkarılacak dersin önemli bir yönünün, belki de esas dersin, Amerikalıların bu işi tek başlarına kotarabileceklerini düşünmekteki aptallıkları olduğunu söylüyorsunuz. Peki ama, ABD'nin tek başına hareket etmeyle fiilen ne kaybettiği sorusu da yöneltilemez mi? Birleşmiş Milletler sonunda işgale mührünü bastı ve 'koalisyon güçleri' artık Güvenlik Konseyi'nin resmi onayına sahip. Pratikte de Amerika'nın eylemleri, kibarca uluslararası topluluk diye adlandırılan çevrelerin fiili bir itirazıyla karşılaşmadı. Şu halde, Körfez Savaşı'ndaki gibi daha fazla yardımcı gücü olması halinde ABD'nin askeri açıdan çok daha iyi durumda olacağını mı tasavvur etmemiz gerekiyor?

Askeri açıdan pek bir şey fark etmezdi, ancak siyasal açıdan ederdi. Saddam'ın devrilmesinden sonra ABD'nin yetkileri hemen BM'ye devrettiğini düşünün. Eğer tek bir ülke tarafından işgal edilip tek bir

ülkenin idaresi söz konusu olmasaydı, dümenin başında Bremer'dan ziyade Brahimi'yle çokuluslu bir güç devrede olsaydı, bu kadar hızlı bir direnişin örgütlenmesi herhalde mümkün olmazdı.

Sizce Haiti'deki duruma mı benzerdi? ABD'nin zaten kendi İtalyanları, Polonyalıları, Moğolları, Britanyalıları, Ukraynalıları, Gürcüleri ve Japonları var. Direniş saflarındaki herhangi birinin, "Evet, karşımızda BM var, bu başka bir durum, onların iyi niyetine güvenebiliriz," diyeceğini mi sanıyorsunuz?

Şimdiki durumda bütün Sünniler direnişi şu ya da bu ölçüde destekliyorlar. Bahsini ettiğim topluluk neredeyse 5 milyon kişi; savaşçılara sempati duyan bu derece sağlam bir destek var, yani. Sünnilerle pek benzerlik taşımamalarına rağmen, Şiilerin çoğu da farklı duygular beslemiyorlar. Bu sempatik atmosferi yaratan etken, ilk başta, ABD'nin doğrudan emperyal bir işgali tezgâhlamasıydı. Eğer harekâtın başında BM olsaydı, bunun ABD'nin kullandığı bir maske olduğu yine çok söylenir, ama Iraklılar tarafından aynı düşmanlık duygularıyla karşılanmazdı. Asilerin bu kadar çabuk dal budak salmalarının altında yatan sebep de budur zaten.

Amerika'nın Irak işgalini hem İngiliz-Fransız ittifakının 1956'daki Mısır harekâtıyla, hem de emperyal bir gücün benzer bir başarısızlığı olarak Boer Savaşı'yla kıyasladınız. Ortaya atılan uydurma bahaneler (Jameson baskını, Eden'in 'savaşanların ayrılması', kitle imha silahları), göze hemen bu tür serüvenlerin ortak kaderiymiş gibi geliyor. Her durumda, fiyaskoyla sonuçlanan askeri saldırıları kamufla edecek beceriksizce girişimler söz konusuydu. Ancak, farklılıkların çarpıcı olmaması dışında bizim gördüğümüz tablo nedir? Süveyş Kanalı harekâtı Mısırlıların direnişi yüzünden başarısızlıkla sonuçlanmadı. Boer Savaşı ise Britanyalıları beceriksiz duruma düşürmüştü ve yalnız bırakmıştı, ama sonunda kazandılar ve 1918'de zafere ulaştılar. Eğer benzetmeniz geçerliyse, ABD de Irak'ta buna yakın bir yenilgiyle mi yüz yüze gelecek?*

Benim Boer Savaşı'yla bir karşılaştırma yapmamın sebebi, Londra'nın, çok çabuk kazanacağını düşünmesiydi: Bir emperyal güç gös-

*) Bkz. Patrick Cockburn, "Irak: The State We're In", *Independent*, 14 Ekim 2005.

terisi, Kruger'le adamlarının Britanya'nın politikasını engelleyemeyeceklerini gösterecekti. Fakat Boer Savaşı'nı kazanmanın aldığı zaman ve bu amaçla seferber edilmesi gereken kaynaklar, Britanyalıların zayıf yanlarını ortaya koymuştu. İmparatorluk, görüldüğü kadar güçlü değildi. Nitekim, İrlandalılarla Hintlilerin bu deneyimden çıkardıkları ders (ve Britanya'nın asla alınmamasını istediği mesaj) buydu. Günümüzde Irak'taki durumdan alınacak ders de buna çok benzemektedir.

ABD direnişi ezmeyi kesinlikle başaramadı, fakat kayıpları da çok sınırlı kaldı. Bir yılda bin can kaybını bile bulmadı. Öte yandan, neredeyse aynı sayıda insan, Amerikalıların farkında olmadan birbirlerini vurmalarıyla canından oldu. Yaralıların sayısı haliyle daha fazla, ama yine de Vietnam'dakinden çok çok daha az. Bu yüzden, savaşta destek fazla olmadığı halde iki partiden de ciddi bir olumsuz etkilenme söz konusu değil. Önde gelen Demokratlar daha fazla (daha az değil) asker gönderilmesi çağrısında bulunuyorlar. Halkın yoğun direnişi ile fiili kayıpların asgari düzeyde kalması gibi tuhaf bir bileşimi neyle açıklayabiliriz? Herhalde bunun Şuilerin ve Kürtlerin tutumuyla ilgili olduğunu düşünmek gerekir. Bu hızda patlak veren ve böylesine vahşileşen bir ulusal direnişi, nüfusun yüzde 70-80'inin sadakatine sahip elitlerin işgalci devletle işbirliği yaptığı bir durumla birleştiren başka bir tarihsel örnek gösterilebilir mi? Kısmen aktif, kısmen pasif, dolaylı Amerikan egemenliğini destekleyen bu toplumsal taban olmasaydı, ABD, giriştiği bu serüven karşılığında daha fazla bedel ödemez miydi?

Çoğu savaşta, iki dünya savaşındaki korkunç kıyımlar dışında, etkili olan kayıpların fiili sayısından ziyade, dramatik siyasal etkisidir. Irak'ta kayıpların önemli olması, kısmen, Bush'un Mayıs 2003'te savaşın artık kazanıldığını ilan etmesi, fakat askerlerin ölmeye devam etmesinden dolayıdır. Bu yüzden, her gün 2-3 Amerikalının öldürülmesinin ABD'deki etkisi, neredeyse günde 25 kişi ölüyormuş kadar büyüktür; insanlar bunun Amerika'nın nüfusuna kıyasla okyanusta damla kadar olduğunu bilseler dahi, kendilerini pekâlâ o 2-3 kişiyle özdeşleştirebilirler. İkinci Dünya Savaşı'nda ölen ya da yaralanan Amerikalıların sayısı da nüfusa kıyasla çok küçük bir oran-

dı. Ancak bu savaştaki kayıpları, kazalar ya da hastalıklar sonucu meydana gelen ölümlerle kıyaslamak gerçekçi olmaz. Kuzey İrlanda'da, her Britanyalı bakan 'yollarda ölen insanların sayısı, vurularak ya da bombayla havaya uçurulan insanlardan daha fazla' diyecektir, ancak bu yanıltıcı bir izlenimdir. Bir araba kazası ile yola konan bir bomba farklı siyasal sonuçlar doğurur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki grip salgınının savaşın kendisinden daha çok sayıda insanın canına mal olduğu söylene de, gribin daha fazla siyasal etki uyardığını iddia etmek hiç kimsenin aklına gelmez.

Madalyonun diğer yüzüne baktığımızda, sıradan Şiilerin İşgal'le aralarına koydukları mesafe, sıradan Sünnilerinkinden çok daha azdır. ABD'yle işbirliği yapmaya hazır bir Şii siyasal seçkinlerden olabilirsiniz, ancak uzun vadede Şiilerin buna canı gönülden inandıklarını sanmıyorum ve dini hiyerarşinin de işbirliğine bu kadar meyilli olduklarına inanmak zor. Amerikalılar çok farklı, hiç kimse fiilen işgal edilmek istemez. Dolayısıyla, desteğin yüzde 70-80 oranlarında olduğu doğru değil, gerçekte Amerikalıların uzun vadeli müttefikleri sadece Kürtler. Hatta onlar bile ABD'nin emir kulu rolündeki sadık Gurkalar olmaktan bir noktada vazgeçebilirler. Kanımca, Irak, Amerikalılar açısından bir felaket oldu; 2003'te, Baba Bush'un Saddam'a karşı bir koalisyon kurmak ve bu koalisyonu bir arada tutmak için korkunç çabalar harcamak zorunda kaldığı 1990-1991'de başlarına gelenden tamamen tersi bir tablo ortaya çıkacağını söylüyorlardı. Oğul Bush'un işgalinden iki buçuk yıl sonra ABD, Irak'ın ancak ceplerini kontrol edebiliyor ve orduda 17 bin ölü ve yaralı vermiş durumda. Amerikalılar, Irak'ta açık bir askeri ve siyasal zafer kazanabileceklerini iddia ettiler ve bunu en çıplak haliyle başaramadıkları gün gibi ortada.

Demokratik bir Irak ve liberal bir Ortadoğu hedefinin gerçekleşmesi kesinlikle mümkün görünmüyor. Ancak İşgal'e bakmanın başka bir yolu daha var. Baas rejiminin yıkılmasını kararlılıkla isteyenler şöyle diyebilirler: 'Evet, yapacağımızı söylediğimiz gibi görünüşü Almanya ve Japonya'ya benzeyen demokratik bir Irak inşa edemeyeceğiz, ama onun yerine ne yaptık? Bize tehlike oluşturma potansiyeline sahip bir Ortadoğu devletini etkili biçimde saf dışı bıraktık, belki de ebediyen yok ettik. Irak, kalabalık bir nüfus ile geniş toprakları ve çok miktarda petrolü birleştiren ve diğer Arap rejimlerine kıyasla (Suriye'yi istisna sa-

yarsak) hükümeti ABD'den on kat daha bağımsız olan tek ülke. Irak, kendisinden istenileni yapmayacak, gerçekten bağımsız bir devletti. Şimdi bu durum sona erdi. Birleşik bir Irak'ın sırtı yere geldi. Sonuç çok iyi görünmeyebilir, bir sürü mezhep çatışması da yaşanacak, eski düzenin yerini alacak olan yönetim şekli genişlemiş bir Lübnan'ın biraz daha iyisi. Ama bizim önümüzde artık ciddi bir engel olmaktan çıkmadı mı? Şimdiki duruma bakın, Suriye de topun ağzında. Bu defa Ortadoğu'ya yaptığımız hamlenin gerçek etkisi, bu bölgeyi bizim ülke dışındaki toplumları normal usullerle şekillendirme yaklaşımımıza açmak olacak. Artık bütün bunlara bir son verdik. Bunun kirli bir süreç olduğu doğru, üstelik hâlâ tamamlanmış olmaktan çok uzak, ama uluslararası cepheden de baktığımızda, son gülen biz olacağız.' Böyle bir akıl yürütmeye sizin vereceğiniz karşılık nedir?

Irak'ın işgali eninde sonunda ABD adına zafer hanesine yazılabilecek mi? Belki, bu mümkün, ama bence şansı hâlâ az ve giderek azalıyor. Neresinden baksanız, Irak'taki Sünniler arasında (üstelik Afganistan'da asla rastlanmayan şekilde) El-Kaide tipi operasyonlara zemin hazırlayan kusursuz bir ortam yarattılar. El-Kaide yıllardır Afganistan'da bulunmasına rağmen, orada halkta asla geniş bir taban bulamadı ve gerek Amerika'nın saldırısından önce gerekse şimdi faaliyetlerinde çok zorlanıyor. Irak'taysa kendilerine yeterince sempati duyan bir taban topladılar ve kendilerine bir tür ağ kurdular. Bu sempatiyi kolaylıkla kendi amaçları doğrultusunda kullanabilirler ve başka kesimlerde dehşet uyandırabilecek derecede güçlüler. Lübnan daha küçük bir belaydı. Orada bir siyasal boşluk olmasına tahammül edebilirdiniz, ama çok zengin petrol kaynakları ve İran'la upuzun sınırı olan Irak'ta bu mümkün değil. Irak, on ikinci yüzyılda Mısır'daki Fatimilerden sonra ilk Şii Arap devleti olacak. Bu yeni durum Suudi Arabistan'ın Şii doğu bölgesini nasıl etkileyecek? Şiiilerin çoğunlukta olduğu Bahreyn'de iktidardaki aileyi ne derecede korkutacak? Böyle bir senaryonun istikrarı sağlayabileceğini düşünmek çok zor. Yine de mümkün olabilir. On dokuzuncu yüzyılda Britanyalılar, eğer tam bir emperyal denetim sağlamak amacıyla Afganistan'a gitmeye kalkarsanız, paramparça olmuş bir ülkede bunun ürkütücü derecede tehlikeli olacağını, eğer onların hepsini birden idare etmeyi planlarsanız bu parçaların birleşip sizi hedef alacaklarını görmüşlerdi. Dolayısıyla, o dönemde sefere çıkan Britanya güçlerinin he-

men hepsi yenilgiye uğratılmışlar ya da ülkeden çıkartılmışlardı. Ancak Afganistan'ın doğal yapısı öyleydi ki, iktidarın yüzde 30'unu bile kontrol edebiliyorsanız, farklı gruplar yüzlerini size çevirirlerdi.

Aynı durum Irak'ta da tekrarlanabilir mi? Düşünülebilir, ama bunun için ABD'nin son üç yılda beceremediği türden son derece zeki ve tutarlı bir politika izlemesi gerekir. İşgal'in ilk yılında pek belirgin olan ABD'nin gücü her şeye yeter duygusu kaybolmuş durumda. Yine de Irak'taki Amerikalılar, her zaman için kendilerini olduklarından daha güçlü durumda sanmaya meyilli oldular. Benim Güney Afrika benzetmemi tekrarlırsam, belirli bir noktada Britanyalılar, Boer'lerle bir anlaşmaya varmak zorunda hissetmişlerdi kendilerini ve hedeflerini, kendi dominyonları altında fiilen ittifak yapabilecekleri yeni bir Afrika devleti kurmakla sınırlı tutmuşlardı. Bu plan oldukça uzun bir süre işledi. Fakat bunun sebebi, güçlerinin sınırlarının farkına varmış olmalarıydı. Washington da aynı sonuca varabilecek mi? Şu anda bu yöndeki işaretler yeterli değil.

İleri sürülebilecek başka bir itiraz, Amerikalıların yaptıkları şeyin, başka ve kontrol edilebilir bir Lübnan'ın zeminini hazırlamaktan ziyade, bu geniş ülkeyi İran rejiminin ellerine teslim etmekten başka sonuç vermeyeceğidir. Tüm bu sürecin asıl galibinin İran olduğu fikrine siz nasıl bakıyorsunuz?

İranlılar şu ana kadar açıkça galip taraftır ve bu durum muhtemelen devam edecek. 1991'de, durumdan İran'ın fayda sağlama korkusu, Baba Bush'un savaşı çok çabuk bitirmesine sebebiyet veren başlıca korkuydu. Bağdat'taki şimdiki Amerikan valisi Halilzad (ki o zaman Dışişleri Bakanlığı'nda politika planlama masasının şefiydi), zamanında, eğer ABD, zafer kazanıp Saddam'ı Kuveyt'ten çıkardıktan sonra, bir de onu devirmeye kalkarsa, gerçek galibin İranlılar olacağı uyarısını yapmıştı. Bugün, Beyaz Saray'ın iyimser açıklamalarının (Irak seçimlerinin önemli bir dönüm noktasını oluşturduğu, referandumun trajik bir başarı olduğu ve anayasanın Irak'ın sorunlarına çözüm getireceği yollu beyanların) dünyanın diğer güçlerince alayla karşılanırken, İran tarafından sevinçle karşılanması oldukça tuhaf bir durum. ABD işgali bölgesel bir Şii yönetiminin kapısını açıyor (ve bu da, kendisini Iraklı olmaktan ziyade Şii kimliğiyle tanımlayan bir Şii hükümet olacak). Bu yönelim fazlasıyla

İran'ın çıkarına. İran'ın batı sınırında artık zayıflamış bir Irak var. Eğer ABD, nükleer programı konusunda İran'a çok fazla baskı uygularsa, İran da Amerikalıları Irak'ta sıkıştırabilir. ABD'yle Bağdat'ta savaşmak, İranlılar açısından Tahran'da savaşmaktan çok daha kârlı. Amerikalıların Irak'ta ne kadar zayıf olduklarını biliyorlar. Bu yüzden, kanımca, fiili durumdan açıkça en çok fayda sağlayan taraf onlar. İşgalin müthiş bir başarı olduğu ve Bağdat'ta ABD'nin kontrolünde Amerikan-tarafı kaya gibi bir rejim kurulduğuna inansalar, bir tarafta Afganistan, diğer tarafta Irak olmak üzere Washington'ın kışkacına yakalanmış bir ruh haliyle oldukça sınırlı bir görüntü sergilerlerdi. Oysa İranlılar şimdi her zamankinden daha kendine güvenli görünüyorlar.

Savunma açısından bakıldığında, İran'ın Irak'taki temel çıkarının gelecek sigortasını kesinleştirmek olduğu açık görünüyor. Eğer Batı (yalnızca ABD değil, onun yanı sıra Avrupa Birliği de) İsrail'in bölgedeki nükleer tekelini muhafaza etmesine yardımcı olarak Tahran üstündeki baskıyı tırmandırırsa, İranlılar da direnişi engellemekten ziyade iyice körükleyerek Amerika'yı ateşin içine atabilirler. Ancak bunun ötesinde, ya Bağdat'ta ülke çapında ya da Basra'da bölgesel çapta kurulacak bir Şii rejiminin, Trablusgarp'taki Kaddafi'nin Sünni rejiminin Kahire'deki Mübarek rejimine ya da Fas sultanlığının Ceza-yir ordusuna yakınlığına kıyasla İran rejiminin daha yakın dostu olacağını varsaymak için yeterince geçerli sebep bulunuyor, öyle değil mi? Mezhep birliği bu devletlerin birbirlerine savaş açmalarını önlemiş değil ne de olsa.

Herhalde bir sonraki başbakanı da belirleyecek olan SCIRI liderleri, partilerinin kurulduğu İran'da uzun dönemler boyunca kaldılar. Bu yakın bağ sürecek mi? Onlar İranlıları gelecekte de kayıracaklar mı? İranlılar normalde bütün taraflara oynamakta çok iyiler, direnişe malzeme bile sağlıyorlar. Şu anda tartışmasız biçimde güçlü bir konumdalar. Bu durum bir gecede ya da yakın bir zamanda değişmeyecek tabii. Elbette, ABD onların üstüne İsrail bombardıman uçaklarını salarsa da neler olacağını kimse bilemez.

Irak'ta çeşitli ihtimaller arasında en fazla gerçekleşmesini beklediğiniz seyir sizce nasıl olur?

Birçok srtme noktası bulunduğu için bu çatışmanın devam edeceği. Bu bakımdan durum, 1970'lerin sonlarındaki Lübnan'a benziyor. Herkesin uğruna savaacak bir Şeyi olduğu için her Şeyin dengeye oturması imkânsız gibi. Sistani'nin ABD'yi çekilmeye zorlamak için Sünnilere, Sünni liderliği Salefilere kurtulursa Şiilerin de Amerikalılardan kurtulacağını düşünerek bir anlama yapmayı önermesi mümkün tabii. Ancak, bu durumda Şii yönetimi altına girmeleri söz konusu olan Sünniler bunu kabul ederler mi? Bu Şüpheli görünüyor. Peki, Şii politikacılar aynı çerçeveyi kabul ederler mi? Onlar kendi zayıflıklarına inanmı durumdadır, belki de abartılı bir Şekilde. Şiilerin korkusu, Amerikalılar giderse denetimi kaybedecekleri Őeklinde. Tabii ABD'nin kendi başına çekilme kararı vermesi de söz konusu. Bu da Şüpheli görünüyor. Amerikalıların bataki iddiaları o kadar yüksekte uçuyordu, sonraki palavraları da o denli bol keseden ki, bu noktadan geriye adım atmaları pek kolay olmayacak. Irak'ın ABD açısından büyük bir felaket olarak görünmesinin -ve gerçekte de öyle olmasının- sebeplerinden birisi, kendi iddialarının büyüklüğü. Amerikalıların daha iyisini yapmakta aresizken, direniş kendine giderek daha karmaŖık ve geliŖkin yollar buluyor.

(Türkçesi: Osman Akınhay)